

BAJAI HONPOLGÁR

2012. szeptember

XXIII. évfolyam 9. (262.) szám

Ára: 250 Ft

A 2001-es bajai Országos Vadásznapon nimródok felvezetésével lovas szekéren hozzák a Petőfi-sziget rendezvényterén felállított Szent Hubertus oltár előtti ravatalhoz az előző nap Gemencen elejtett gímikát. Fotó: dr. Nebojszki László

Bács-Kiskun Megyei Vadásznapi Baján

A 2001. szeptember 8-án Baján megtartott Országos Vadásznapi után 2012. szeptember 22-én – a Bajai Újbor Fesztiválhoz kapcsolódva – ezúttal megyénk vadásznapi rendezvényeinek helyszíne lesz a Petőfi-sziget. Az ilyenkor szokásos eseményekkel szerveződő programok a térségbeli vadgazdálkodási hagyományok méltó folytatását jelentik. Az előzményekhez kapcsolódva érdemes megemlíteni, hogy az Országos Magyar Vadászkamara felvezető-kísérő rendezvényeként augusztus 9-11. között ke-

rült sor Karapancsán a hivatásos vadászok kétévenkénti országos szakmai versenyére, amely idén a Gemenc Zrt. biztosította professzionális helyszínnek és a felkészült versenyzőknek köszönhetően különösen jól sikerült. A dobogós helyezések mindegyikét az Alföldről érkezett hivatásos vadászok szerezték meg, az első helyezett különdíja egy gemenci szarvasbika elejtésének joga.

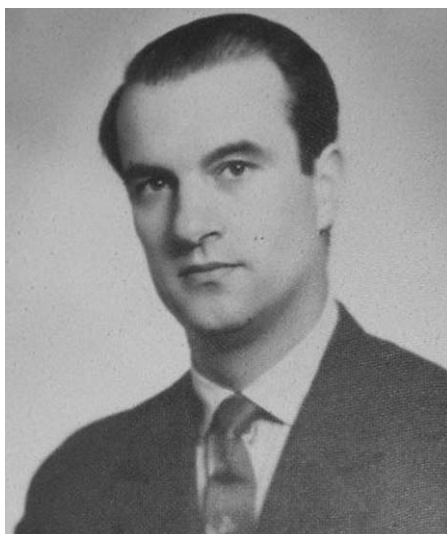
A 2012. évi Országos Vadásznapot augusztus 18-án Győr-Moson-Sopron megye Szany településén rendezték.

Az ott elhangzottak szerint cél, hogy hazánk ismét vadászati nagyhatalommá váljon: az ezzel kapcsolatos törekvések részeként az új vadászati törvény a szakma széles körű bevonásával kerül megfogalmazásra, valamint a tervek szerint 2014-ben elkészül a Széchenyi Zsigmondról elnevezett, a Kárpát-medence vadászati kultúráját és értékeit bemutató Országos Magyar Vadászati Múzeum a hatvani Grassalkovich-kastélyban.

dr. Nebojszki László

Dr. Balanyi László

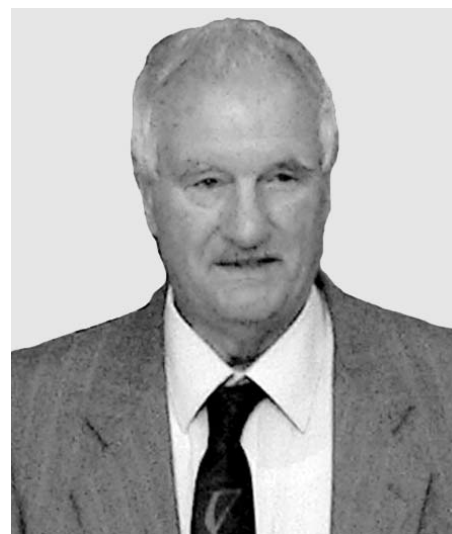
1921-2012

A bajai tanár

A kecskeméti tanyavilágban gazdálkodó kilenc gyermekes szülők legkisebb gyermeke volt. Papi pályára szánták. Egy külterületi iskolában kezdte meg tanulmányait, majd a kecskeméti piarista gimnáziumban érettségizett. Teológiai tanulmányai mellett a Pázmány Péter Tudományegyetemen 1947-ben földrajz-természettan szakos középiskolai

tanári diplomát szerzett. Három évig a piarista gimnáziumban tanított, s közben egyetemi doktori címet kapott a Szegedi Tudományegyetemen. 1951-ben Bajára került, a bajszentistváni általános iskolában tanított. 1955-től a helyi középfokú tanítóképzőben, majd a III. Béla Gimnáziumban dolgozott. A tanítás mellett diákkotthoni nevelőmunkát is végzett. Közben intenzív tudományos tevékenységet folytatott. Környékünk növényvilágának elemzésébe, felmérésébe tanítványait is bevonta. Az ötvenes-hatvanas években gyűjtött anyag rendszerezésére nyugdíjas éveiben kerített sort. Így születhetett meg az Iskolatörténeti Füzetek 74 kötete, benne többek között a Baja körüli flóra részletes leírása. (Az Eötvös József Főiskola könyvtárában tanulmányozás céljából mindenki számára hozzáférhető.) 1964-ben Békésre költözött, ahol kollégiumi nevelőként, majd intézményi igazgatóként dolgozott 1981-ig, nyugdíjazásáig. Második feleségét 1995-ben elvesztve özvegyen élte további éveit. Egy pécsi kórházban hunyt el 2012. július 12-én, 92. életében. Első házasságából származó két gyermeke – Beatrix és Jenő –, valamint négy unokája gyászolja.

Idős korában

Kecskeméten a családi sírban helyezték örök nyugalomra, ahol a családtagokból és a jórészt volt tanítványokból összegyűlt gyászolók előtt az egyházi szertartást követően egykori tanítóképzős diákja, Kóbor István nyugalmazott gimnáziumi igazgató mondta az alábbi gyászbeszédet.

Emlékbeszéd dr. Balanyi László tiszteletére

(Kecskemét, 2012. július 31.)

Kedves család, tisztelt rokonok, barátok, ismerősök, gyászoló közönség!

Tisztelt tanárunk, kollégiumi őrzőnk, mesterünk, az évek múltával egyre kedvesebb Laci bátyánk!

Az elmúlt évi – kiskőrösi – találkozásonkról már távozóban visszafordultál az ajtóból, és azt kérted, énekeljük el tiszteletedre „még egyszer, utoljára” a prepaíndulót. Kis zavar támadt körünkben, és nem csupán amiatt, hogy évtizedek óta nemigen énekelte egyikünk sem a prepák hagyományos dalait, hanem a „még egyszer, utoljára” szavak sejtelmes jelentése miatt. Ám egyikünk – talán Kubatov Sanyi – rázendített valamelyik ismert dalra. *(A bajai képző tetejére...)*, majd fölzengett a *Rigó, rigó, sárgarigó...* is. Tisztán, meglepő férfierővel szólta a dalt a tucatnyi idős férfi torkából, s ezen el kellett gondolkodni. Vajon miféle erő, miféle lelkesedés hoz össze bennünket évről évre, s miféle energia szólaltatja meg az ifjakat is példára intő hangokat közöttünk?

Természetesen közös iskolai éveink közösségszeretete az az erő, amely bennünket éltet, összetart, azaz a bajai középfokú Tanítóképző Intézetben eltöltött évek hagyatéka. Mert nagyszerű iskola volt ez! A szorgalom, a kitartó és céltudatos munka, a tudás, a sokszínű műveltség, a tudományok, a kultúra, a sport, a tisztességes élet szeretetére nevelt. Egymás megbecsülésére és tiszteletére, barátságra, közösségszeretetre. Bár kevesen voltunk, mégsem lehetett olyan városi vagy megyei verseny, ahol ne szerepelhettünk volna eséllyel. Nem volt – nem is igen lehetett – olyan városi ünnepség, ahol ne a mi diákjaink valamelyike mondott volna verset, és ne a mi kórusunk vagy más kórusok – zömmel a mi fiaink által kiálló férfikara – közreműködésével alakult volna a műsor.

De talán az lehet a legfontosabb szempont, hogy ez az iskola mély hivatásszeretettel nevelt bennünket, emberségre, a gyermekek, az ifjúság, a felnövekvő nemzedékek, a

tanítói munka tiszteletére. Az itt végzett diákok döntő többsége élete végéig megmaradt a tanítói hivatásnál, annak ellenére is, hogy a többség később diplomát szerzett, s általános vagy középiskolai esetleg főiskolai vagy egyetemi katedrán végezte pedagógiai munkáját. S azok is néhányan – lám, a mi osztályközösségünkben is –, akik nem pedagógusként tevékenykedtek, hívek maradtak tanítói közösségeinkhez.

Számos kiváló, tiszteletre méltó tanárral találkozhattunk itt. Ám az egyik legkiválóbb, ha modorában, megjelenésében olykor különösnek is tűnő személyiség dr. Balanyi László volt. Nemcsak tudása, nemcsak különös – olykor kevéssé érhető – pedagógiai módszerei miatt. Hanem végzetlen szorgalma, munkaszeretete, a diákok világát is rendező tudás- és rendszeretete miatt. Vezetésével nyáron és télen, forró napsütésben, szélben, esőben, térdig érő hóban is jártuk a rétek, mezők, erdők, vizek világát. Gyűjtöttünk növé-

nyeket, rovarokat, apróbb állatokat, víz-mintákat. Különböző megfigyelések részesei voltunk. Egyszer csillagászati vagy meteorológiai arculattal, máskor az élővilág változásainak tanúként (leggyakrabban a növényvilág módosulásának a részeseiként). Rajzoltunk, statisztikai táblázatokat, diagramokat szerkesztettünk, térképeket készítettünk a világ minden tájékáról.

Balanyi tanár úr sokunkat és sokat dolgoztatott, és mindent dokumentált. Munkáinkról írásos beszámolók készültek, s ezek kiegészültek a tanáraink által – olykor-olykor általunk – készített fényképekkel. A dolgozatokból Laci bátyánk kiadványokat szerkesztett (nem is igen tudtuk, miért), ám évtizedekkel később az Eötvös József Főiskola támogatásával az elkészült

füzetekből másolatok készültek, s a szerkesztés résztvevői megkapták maguk is azokat a példányokat, amelyek munkálataiban résztvevők voltak.

Ám mindennél több is történt. A biológiai szertár folyosóin számos tudós képe volt látható, közöttük azoké, akik a Bajai Tanítóképző Intézet valahai diákjai voltak. A Jávorka Sándor Természetrzaji Kör vendége volt számos neves tudós, például maga a névadó Jávorka Sándor, vagy előttünk járta az erdőt Baja környékén Boros Ádám, a mohák nemzetközi rangú kutatója. S mi is elmehettünk tanárunk vezetésével Jávorka Sándor és Csapody Vera vajdahunyavári alkotó műhelyébe, vagy egy másik alkalommal Greguss Pál professzor egyetemi tanszékére. És számos más helyre még...

Kedves tanár úr, szeretett Laci bátyánk, mesterünk!

A bajai közép fokú Tanítóképző Intézet minden valaha végzett diákja túl van már a 70. évén, lám-lám aranydiplomás pedagógusok vagyunk szinte valamennyien. De szépen szól a prepaínduló, ha rázendítünk, s él bennünk a tudás, a tudományok, a műveltség szeretete. S amit a tanítóképzőben tanultunk, hasznosítottuk életünk sokféle munkájában, átadtuk – tehetségünk mértéke szerint – tanítványainknak, s jó emlékezzettel őrizzük élményeinket. Valamennyiünk nevében – s különösen a mi évfolyamunkéban, amelynek osztályfőnöke voltál – tanúsíthatom, hasznos, szép életet éltél, emlékezzeted közösségeinkben megmaradt. Nyugodj – hiszen nyugodhatsz is – békében!

Híd a múltba

Egy amerikai kiadó hatvan évvel ezelőtt jelenteti meg Willard Libby *Radiokarbonos kormeghatározás* című könyvét. A fizikai felfedezés ekkor még kizárólag a szaktudományt gazdagító eredménynek látszott. Néhány éven belül azonban kiderült, hogy az amerikai tudós időmeghatározási módszere az ember múltjának időkulisszáit nagy mértékben átrendezi. Sőt a földtörténet-tudomány is arra kényszerült, hogy az elmúlt hetvenezer év markáns eseményeit, a jégkorszakokat illetően módosítsa elméleteit.

Vizsgáljuk meg először azt, hogy mi is Libby professzor felismerésének lényege. A Földet körülvevő légkör hetvenkilenc százaléka nitrogénből áll. A világűrben érkező, ún. kozmikus sugárzás a nitrogénatomok egy részét átalakítja. Nevezetesen egy neutron találata a nitrogént szénre változtatja. A kozmikus sugárzás neutronja és a nitrogénmag találkozása igen ritka esemény. Ha a levegőburokból kiválasztunk egybillió szénatomot, közülük mindössze egy keletkezett ilyen kozmikus karambol termékeként. A levegőben a szén főként széndioxid-gáz formájában van jelen. Az a széndioxid molekula, mely ilyen mesterséges szénatomot tartalmaz, nem stabil, hanem radioaktív bomlást mutat. Ez annyit jelent, hogy 5730 év alatt fele elbomlik és visszaalakul nitrogénné.

Amennyiben ez a bomlás a levegőben történik meg, a folyamatnak nincs jelentősége. Csakhogy a széndioxidot a növények elnyelik, asszimilálják. Főként az elnyelt széndioxidból épül fel például a fák törzse vagy a sásfélék levelének anyaga. A nö-

vényzet fő alkotóeleme a szén. Ez tehát kétféle lehet. A legnagyobb hányad stabil szén, az egybilliomod résznyi szénmenyiség azonban radioaktív. Amíg a növény él és anyagcserét folytat, ez az arány változatlanul fennmarad. Amint azonban a fát kivágják, a sást learatják, megszűnik a levegőből a szénfelvétel. A radioaktív szén pedig elkezd bomlani. Mégpedig fokozatosan, pontos fizikai törvények szerint csökken. Az élő fa elpusztulásának időpontja így meghatározható. Meg kell mérni a megmaradt radioaktív szén mennyiségét. Továbbá megállapítják, hogy ez milyen arányban csökken a levegőben jelenleg található radioaktív szénhez viszonyítva. A csökkenés mértékéből – nem túl bonyolult számításokkal – a fa kivágása óta eltelt idő meghatározható.

Libby módszerét mindenekelőtt a piramisok temetkezési kamráinak és egyéb egyiptomi sírleleteknek a kutatói kezdték alkalmazni. A múmiát rejtő, fából faragott szarkofágok, papirusztekercsek korát ugyanis korábban csak írásos szövegek egybevetése útján tudták megbecsülni. A történelmi munkák alapján azonban a Krisztus születése előtti évezredek kronológiáját biztos alapokra helyezni szinte lehetetlen feladatnak látszott. Hogy az időskála múltba való meghosszabbítása mennyire ingatag alapú, annak megítéléséhez elég egy pillantást vetni az ún. zsidó időszámításra. Ez az évek számlálását a világ teremtésétől kezdi. E szerint a teremtéstől napjainkig pontosan 5772 év telt el. Minden csodálatunk a hajdani héber nap-tárctsinálóké. Csakhogy van egy kis baj.

Amennyiben a világ teremtését a Föld keletkezésének időpontjával azonosítjuk, már markáns eltérés mutatkozik. A Föld életkora ugyanis – igen biztos alapon nyugvó fizikai számítások szerint – legalább négy milliárd év.

Természetesen a történettudomány 1947-ben már a zsidó vagy bizánci naptárnál pontosabb időskálával is rendelkezett. Alapvető mércének bizonyult Egyiptom őstörténete, melynek első adata Krisztus előtt 2955-ből datálódik. Nos, a fáraó-dinasztiák uralkodási adatainak ellenőrzéséhez és kiigazításához nagy mértékben járult hozzá Libby radiokarbon módszerének elkeresztelt eljárása. Miután Egyiptom ókori történetét ekként leellenőrizték, pontosítható volt azoknak az egyéb keleti kultúráknak a kronológiája, melyek kapcsolatban álltak az ősi Nílus menti országgal.

A radiokarbon módszer szolgált segítségül az ún. Holt-tengeri papirusztekercsek korának megállapításához. A sikerektől kedvet kapva alkalmazni kezdték az eljárást az emberiség őstörténetének kutatói is. Az ásások, továbbá a véletlen az ősember számos lakóhelyének maradványait tárták fel. Így például leégett tavi cölöp-építmények nyomaira akadtak az ausztriai Mondsee partján, valamint Svájc területén is. Mivel a kormeghatározásra kizárólag a talált használati tárgyak előállítási technikájának, megmunkálásának színvonala volt felhasználható, a régészek érthető bizonytalanságot mutattak e tekintetben. A radiokarbon módszer számukra pótolhatatlan segítséget nyújtott. A leletek kormeghatározása során hetvenezer évre

nyúltak vissza az ember őstörténetének hajnalába. A Libby-eljárás pontossága elképesztő. Egy ötvézezer évvel ezelőtt használati eszközzé megmunkált fatárgy esetében száz év, tehát kb. három emberöltő pontossággal állapítja meg az időpontot.

A radiokarbon kormeghatározás folyamatát könnyű elmondani, kivitelezni azonban annál nehezebb. Olyan gyenge radioaktív sugárzás mértékét kell igen precízen meghatározni, mely nagyságrendekkel kisebb, mint például a műszereket kezelő fizikusé. Ugyanis az ember – részben nö-

vényevő lévén – teste sokkal több radioaktív szénen tartalmaz, mint a mondsee-i tóból kiásott húszezer éves cölöp. Ezért a méréseket a kívülről érkező sugárzások ellen gondosan árnyékolt laboratóriumi helyiségben kell végrehajtani. Természetesen távirányítással, hiszen az érzékeny műszereket a szakember testének radioaktív sugárzása eleve megvadítaná.

Willard Libbyt 1960-ban a kémiai Nobel-díjjal jutalmazták, bár munkássága inkább a fizika területére esik. A döntés oka az volt, hogy a kémiában ritkábban szüle-

tik olyan eredmény, mely ilyen magas szintű elismerésre érdemes, azért időnként a rokon szakma művelői, a fizikusok kapják a díjat. Valójában azonban Libby a történészek munkásságát fektette egzak, pontos tudományos alapokra. Csakhogy Nobel Alfréd a történészeket is az irodalmi Nobel-díjjal kívánta jutalmazni, és Libby életművét irodalmi minősíteni meglehetősen nehéz lett volna. Így maradt részére a kémikusoknak szánt nemesveretű aranyérem.

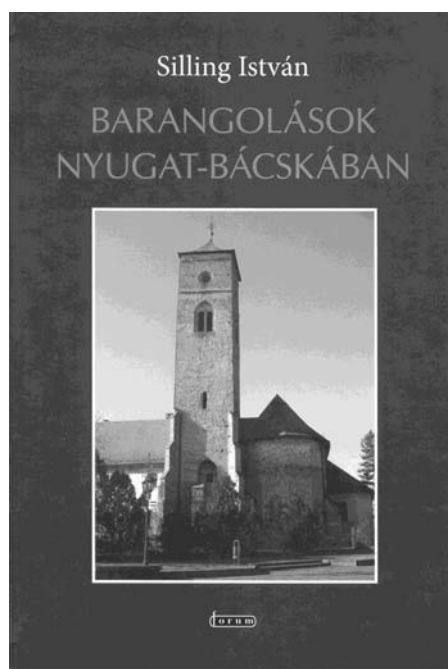
Dr. Dániel József

Barangolások Nyugat-Bácskában

Könyvismertetés

Dr. Silling István egyetemi tanárt, a kötet szerzőjét személyesen a 2008. június 19-20-án Baján megrendezett VII. Duna-Tisza közti nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia előadásainak egyik szünetében ismertük meg. Korábban már nagy vonalakban ismertünk egymás tevékenységét és alkalmanként e-mail-eket is váltottunk. Mint beszélgetésünk közben gyorsan kiderült, érdeklődési körünk a korábban tudottakon kívül még számos ponton egyezik. Közülük – egyebek mellett – elsősorban a helytörténet és a vallási néprajz jelentette-jelenti azt a kapcsolódási pontot, amely a barátságon túl összeköt bennünket. Amíg a Professzor úr kutatásainak helyszíne főleg Nyugat-Bácska, addig a cikk írója elsősorban Felső- vagy Észak-Bácskával foglalkozik. Egyúttal meg kell jegyezzem: a lehatárolás nem lehet teljesen egzak, mivel ezek a tájegységek a történelmi Bács-Bodrog vármegye egészéből nem ragadhatók ki, nem tárgyalhatók külön, ennek megfelelően a két országban hasonló témákban munkálkodóknak össze kell hangolniuk tevékenységüket.

Silling István eddig megjelent munkáinak sorába (a városunkban kiadott Ártérben és a Bajai Honpolgárban is olvashattunk már tőle) jól illeszkedik mostani kötete, amely *Ajánlás*-sal kezdődik. Mindjárt a második mondatban a Bácskertesén, ismertebb nevén Kupuszinán született és jelenleg is ott élő szerző „szerelmes földrajznak” nevezett munkája célját fogalmazza meg: „Az idelátogató hazai vendégekkel, az érdeklődő hazai és külföldi diákokkal, tanárokkal, turistákkal szeretném megismertetni mindazt, amitől e tájon jómagam itthon érzem magam.” A szülőföld szeretete nemcsak ebből a mondatból érződik ki, hanem a szöveg

A borítón a bácsi ferencs templom látható

jól kiegészítő képekkel gazdagon illusztrált könyv egészen végigvonul. Fejezetei: *Az én Bácskám; Zombor; Zombori és más festők zombori festményei kapcsán; valamint A bajai Tanítóképző Intézet szerepe oktatástörténetünkben (1870-1918).*

A 7.-től 42. oldalig terjedő első fejezetben barangolását a szerző Gion Nándorra (1941-2002) emlékezve Szenttamáson kezdi, ezután Verbászon Pechán József (1875-1922) festőművész emlékeinek nyomában jár, majd útját a Kúlán világra jött Jakobey Károly (1825-1891) vallási témájú festményinek ismertetésével folytatja. A két világháború közötti munkássága okán a vajdasági magyar írók kötelező zarándokhelye Senteleky Kornél (1893-1933) emléktáblája és sírja Szivácson.

Utóbbinál a még Senteleky ültette japánakác öreg törzse „a vajdasági magyarok jelfaja”: megsebzett, girbegörbe törzse csak lassan emelkedik az ég felé. Ha már nyughelyeknél vagyunk, meg kell említeni-látogatni egy másik igazodási pontot, a zombori Szent Rókus temetőben nyugvó Herceg János író (1909-1995) sírját. Ugyanott helyezték örök nyugalomra a legszebb zombori rózsákat festő Csávosi Sándort (1886-1954) és a nagybányai festőiskolában tanult Mály Józsefet (1860-1901). A szerző a kötet zombori festőkkel foglalkozó fejezetében mindkettőjük pályaképét megrajzolja. Nyugat-Bácska települései közül Bezdánban találjuk a vallásos helyiek adományából emelt, ma már művészettörténeti értékkel bíró Szentháromság fogadalmi kápolnát, a környék legszebb Szentháromság-élművét és az egyedülálló megjelenésű Pietát. Nemesmilitics templomának ritkasága az öltöztethető Mária-szobor, és a temetőben több értékes sírkő őrzi neves bácskai személyek emlékét. Csonoplyán a templomkertben található az egyetlen bácskai szabadtéri Liseux-i Kis Szent Teréz-szobor és a szép nyugat-bácskai kálváriák egyike. Bácsgyulafalva (Telecska) érdekessége a helyi dohány- és kovácsmúzeum. A Redl bárók Őrszálláson földes- és kegyuraságként a család temetkezési helyeként is szolgáló templomot építtettek, amelynek homlokzati fülkéibe Szent István és Szent László királyunk szobrát állították. A településtől északra, a mai országhatár által három oldalról közrefogottan fekszik Regőce, ahol tavaly újították fel a kistáj talán legszebb kálváriáját. A Zombortól délkeleti irányban található Kupuszina, a magyar nyelvterület Vajdaságban lévő legdé-

libb palóc nyelvjárású faluja. Ottani születésű első ismerősöm a Baján letelepedett dr. Fridrik Pál orvos volt. Rajta keresztül ismertem meg fiát, Mihályt: együtt munkálkodásunk első gyümölcse a Természet Világa folyóirat 2007. júliusi számában megjelent *Képek Kupuszina múltjából és jelenéből* című cikk lett. Folytatásként Fridrik Tamás (Kupuszina, 1829 – Ada, 1904) népiskolai tanító élete történetét dolgoztuk fel: az előbb említett folyóirat díjnyertes pályamunkájaként 2008. szeptemberi számában *Fridrik Tamás, a népiskolai tanító* címmel került közlésre, rövidítve a Bajai Honpolgár 2008. augusztusi, átdolgozva és kibővítve a Bácsország 2008/4. számában jelent meg. Fridrik Tamás utókor számára fennmaradt legfontosabb munkája az 1878-ban megjelent, alapműnek tekinthető *Bács-Bodrog vármegye földrajzi, történeti és statisztikai népszerű leírása* című monográfia. Fridrik emlékét a szülőfaluja régi iskolájának homlokzatán 2008. április 11-én – Silling István javaslatára – elhelyezett, a kötet 27. képén látható márványtábla őrzi. Számos érdekessége-értéke miatt érdemes megtekinteni a Kupuszinán az egykori kántortartói lakásban elhelyezett néprajzi gyűjteményt, és – ha alkalom adódik rá (például lakodalom) – a helyi színes, sokszoknyás, gazdag díszítésű népviseletet, Petőfi Sándor és József Attila mellszobrát, valamint a települést bejárva az ott élők vallásosságát tanúsító nagyjából ötven szakrális kismemléket. A könyvben a továbbiakban a Ferenc-csatorna megálmodója – Kiss József (1748-1813) – Verbász melletti síremlékének képét láthatjuk és találó sírfeliratát olvashatjuk. A folytatásban Apatin művelődéstörténetébe kapunk rövid betekintést. A település szülötte – többek között – a szecessziós városházát tervező, szép kort megélt Raichle Ferenc (1869-1960), Ábrahám Pál (1892-1960) világhírű zeneszerző, Sinkó Ervin (1898-1967) író és Kiefer Ferenc (1931-) nyelvész, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. (Megjegyzem, ő 1944-től családjával együtt Baján élt, 1957-től a III. Béla Gimnázium német tagozatának, majd 1959-es önállóvá válása után a német tannyelvű gimnáziumnak tanára volt 1961-ig. Magasra ívelő tudományos karrierje ezután kezdődött.) Ezután a Magyarországon kevésbé ismert Rónay (Augsburger) István (1840-1893) Prigrevica-Szentiván egykori plébános-papköltőjének kései (1990-ben megjelent) verseskötetéről kapunk információkat. Szilágyi falu megtekintésre érdemes emléke Szilágyi Dezső (1840-1901) miniszter

Telcs Ede készítette mellszobra. Doroszlón található a bácskai katolikusok Szentkút (régiben Bajkút) elnevezésű archaikus kegyhelye, amelynek Kisboldogasszony napi búcsúja napjainkban is hívők ezreit vonzza. A településről még érdemes megjegyezni, hogy szemet gyönyörködtető az itt élők népviselete, nevezetesen az itteni folklór hagyományai, tehát bőven van megtekinteni való. Itt lelt feltöltődésre alkalmas helyre – ezért házat is vett – a korábban már említett Herceg János író és tanácsára Fehér Ferenc (1928-1989) költő. Tovább haladva érünk Gombosra (a népviselet itt is említést érdemel), majd Bácsordason [a falu szülötte Borovszky Samu (1860-1912), a Magyarország vármegyéit bemutató monográfiasorozat szerkesztője] keresztül Silling István elbarangolt szülőföldjének legdélebbi településére, az egykori vármegye nevét adó Bácsra. Az ottani ferences templom és rendház évszázadok óta a római katolikus vallás bástyája, a Mosztonga partján álló és napjainkra romos vár történelmünk számos fontos eseményének színhelye.

A Zombor című, a 43.-tól a 72. oldalig terjedő második fejezet Nyugat-Bácska legnagyobb városát, az egykori megyeszékhelyt mutatja be. A szerző sétáját az impozáns megjelenésű egykori vármegyházánál kezdi, amelynek legismertebb nevezetessége Eisenhut Ferenc (1857-1903) monumentális méretű *Zentai csata* című olajképe. A megyeháza körüli terület néhány érdekességének megemlékezése után a Szent István királynak szentelt templomról kapunk képet: építését 1828-ban kezdték meg, a hozzáépült karmelita kolostorral épületgyüttése 1904-ben készült el (jelenleg Szerbiában a karmeliták központja a rendház). Az innen északi irányban induló zombori főutca nevezetességei a Bieliczky Károlyról elnevezett Városi Könyvtár, továbbhaladva csodálatos ikonosztáziójával a Szent György pravoszláv templom, az eredeti helyén 2011-ben emelt új pravoszláv kereszt. Közélemben ugyanebben az évben helyezték el egy bronzpadon a nagy szerb költő, Laza Kostić életnagyságú ülő szobrát. Ezen a részen a kiszélesedő főutcat a régi Városháza osztja ketté: keleti oldala az előzőekben részletezett emlékekre, nyugati oldala a szakrális építményétől megfosztott Szentháromság térre néz. Ott található Zombor másik főutcája, amely számos, a város történelme szempontjából fontos épületnek és bennük műalkotásoknak ad otthont. Legfontosabb közülük a Grassalkovich-palota, a Konjovii Galéria, a bajaihoz hasonlóan nagy hírű zombori

Az Iskolánének 1887-ben alapított fiókháza Zomborban (Forrás: A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolánővérek Története 1860-1900. Kalocsa, 1900)

gimnázium, a ferencesek temploma és kolostora, a Történelmi Levéltár, valamint az 1751-ben épített Nepomuki Szent János-kápolna. Utóbbiak mellett áll a tiszti kaszinó épülete: jelenleg a Városi Könyvtár igazgatósága és gyermekrészele található benne, kertjének posztamensein Laza Kostić, Veljko Petrović és Herceg János büsztjeivel. Az utcában áll annak a Műszaki Szakközépiskolának a tömbje, amelyet Haynald Lajos kalocsa-bácsi érsek 1887-ben a katolikus nőnevelést szolgáló zárdának építtetett. Zombor művelődéstörténete szempontjából az előzőeken túl meg kell említeni a Városi Múzeumot, a Modern Művészetek Képtárát, a színházat és a többi templomot, valamint kápolnát is.

A *Zombori és más festők zombori festményei kapcsán* című, a 73.-tól a 128. oldalig tartó harmadik fejezet nevének megfelelően számos ottani festő méltatása szövegben és képben. A rövid életrajzi esszék a szerző velük kapcsolatos személyes élményeiről, impresszióiról, kutatásairól szólnak. A számos információ képeik és művészetük jobb megértését is segíti. Nevüket a szerző által közölt sorrendben, munkásságuk ismertetése nélkül adjuk meg: Juhász Árpád, Kálmán Péter, Mály József, Horváth József, Barak József, Husvéth Lajos, Csávosi Sándor, Virág Béla, Hangya András, Balázs G. Árpád, Pechán József, Farkas Béla, Geréb Klára, Oláh Sándor, Nagyapáti Kukac Péter, Nagy István, Buzási Marganić Mária. Mellettük méltatást olvashatunk Péreli Zsuzsa gobelinművész bajai kiállításáról. Bár néhány művész életéről monográfiákban-tanulmányokban már írtak, de a feldolgozás mégis számos új információt tartalmaz, és alapos kutatásainak köszönhetően többségük munkásságát Silling István foglalja össze és értékeli először.

A kötet *A bajai Tanítóképző Intézet szerepe oktatástörténetünkben (1870-1918)*

című utolsó fejezete (129-142. oldal) az intézmény rövid története, amelyet az 1900/1901. iskolaévtől az 1917/1918. iskolaévig terjedően képesítést szerzett és a mai Vajdaság területére került tanítójelöltek névsora zár (nevük mellett szerepel állomáshelyük, felekezeti hovatartozásuk és javadalmazásuk).

Silling István kötetét olvasva a szintén a zombori Szent Rókus temetőben nyugvó dr. Margalits Ede sorai jutnak eszembe (*Három év után. Beszédék és hírlapi cikkek.* Zombor, 1884. 222-223. oldal): „A megyében a hazát szeretni ez volt mindig vezérelvem: tizenhat évi nyilvános pályámon szóval és tettel, szívvel és lélekkel iparkodtam azt követni, annak Bácsmegeye közéletében érvényt szerezni. Mellőzve 1868-tól 1881-ig e téren kifejtett törekvé-

seimet – e gyűjteményben csak a legutolsó három évi működésemmek vázlatát nyújtom jóakaróim és barátaimnak emlékül: sokat ezekből is mellőznöm kellett, nehogy e munka terjedelme anyagi erőmet felülmúlja. Ha valamiben hibáztam volna, és tudom, hogy hibáztam is, azt mentse a jó szándék és azon körülmény, hogy aki sokat farag, forgácsot is ejt!...” Silling István Margalits Edétől eltérően nem életének egy szakaszát, hanem eddig megélt életének – 62 évének – a tájon szerzett helytörténeti indíttatású ismereteit-tapasztalatait gyűjtötte csokorba könyve olvasói számára, nála Nyugat-Bácskán a hazaként aposztrofált szülőföldet kell látnunk. Nem a lexikonok száraz adatait közli, a leírtakat érzelmekkel – szeretettel – tölti meg, továbbá hozzáteszi recens kutatásait.

A szerző könyve jóval több egyszerű úti-könyvnél, hiszen szűkebb és tágabb szülőföldjét – utóbbi az egykori vármegye jól körülhatárolható földrajzi egysége – személyes élményein, gondolataim keresztül mutatja be, s ezt tartom a kötet egyik legfőbb értékének. A másik, ami megfogalmazódott bennem: a könyvet tervezett nyugat-bácskai barangolásaimra magammal kell vinnem, hiszen a hagyományos útikönyvekben közölteknél jóval többet tudtam meg belőle a művelődéstörténet feltárt és megtekintésre váró gyöngyszemeiről. Jó és színes olvasmány, ajánlom mindenkinek.

Silling István: *Barangolások Nyugat-Bácskában. Művelődéstörténeti földrajz szülőföldről.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2012. 141 oldal

Dr. Nebojszki László

„Pálcácskáim, mondjátok meg, merre van a kincs ...”

Kincsek Dávod múltjából

Augusztus 19-én 9.30 kor a dávodi községházán néprajzi kiállítás megnyitója volt Gora Zoltán gyűjteményéből. Elfelejtett kincsek a padlásról és föld mélyéből, melyek a község gazdag múltját mutatják be. Több évi gyűjtögetés és több hónapi munka eredményét láthatja a kiállítás közönsége, mely Dávod gazdag múltjából egy szerény válogatás, mégis megmutatja, hogy milyen értékek őrződtek meg.

Dávod régi település. Nem tudjuk, hogy pontosan milyen régi, mert kevés régészeti ásatás volt a faluban. Többnyire csak szórványleletek kerültek elő, például szántáskor. Az így előkerült töredékekből néhányat megtekinthetnek a kiállításon. Bács-Bodrog vármegye monográfiájában, mely a millenniumra jelent meg, olvashatjuk, hogy már ősember is lakott itt, mert kőbalták és edénytöredékek kerültek be erről a helyről a Történelmi Társulat múzeumába.

Dávod Daut néven már az Árpád-korban település volt. Később jelentős vásáros hely és sókamara is működött itt. Az erdélyi só útjának egy fontos állomáshelye volt, ahol várat is építettek. Ennek egy részletét találta meg az első ismert dávodi kincskereső, az Okos Törkő, alias Simonyi József.

A falu a török időkben sem pusztult el, néhány szomszédos faluval ellentétben, sőt a környező megmaradt településektől az is megkülönbözteti, hogy kettészakadt a falu, volt Alsó-Dávod és Felső-Dávod is. Ez a kettészakadás a későbbiekben is megmaradt, hiszen már a török időkben is volt ka-

A kiállítás részlete és a résztvevők egy csoportja Fotó: dr. Földesi Ferenc

tolikus lakossága a faluknak – lehet, hogy magyarok is éltek itt –, de 1762-ben a szerbek, vagyis az ortodoxok voltak többségben, akik az 1760-es években érkező magyarok miatt elköltöztek a közeli Stanisicspusztára. Ezekről a magyarokról azért szeretnék bővebben beszélni, mert ezeknek a leszármazottai a falu lakóinak többsége. 100 család költözött a Felvidékről, amit akár mondának is tekinthetnénk – mert a középkorban éppen 100 családra volt szükség egy falu alapításához. Azért lehetünk biztosak abban, hogy az ő leszármazottai a mai dávodiak, mert az ő nyelvjárásukat

őrizték meg, és néhányan napjainkban is beszélnek. Ez a nyelvjárás eltér az Alföldön beszélt ő-ző nyelvjárástól, de a környékbeli falvak nyelvjárásától is, ezért nyelvjárászi-getnek tekinthető Dávod. (Szabó József kutatása szerint a Felvidéken a Garam és a Zsitva folyó közén beszélnek ezt a nyelvjárást.) Ami olyan kincs, amit érmes lenne az utódoknak is átadni.

1764-ben pecsétje volt a falunak, a lenyomatának a fotója a kiállításon is megtekinthető, egy ekevas és egy csoroszlya látható rajta. Egy ekevas éppen a kiállított tárgyak közül a legnagyobb. A falu megélhetését

adó mezőgazdaságra több tárgy is utal: például egy járom, egy kocsi modell. A fényképek közül – melyeket Földesi Ferenc gyűjteményéből válogatott Gora Zoltán – egy tabló a püspökpusztai kendergyárat mutatja be az 1960-as években.

A másik pecséten madár áll fészken, előtte búzakalász, felette csillag, mellette vártorony. Ezt a 18. század végén használták. 1840-ben már más volt a pecsétkép: „szentháromság felhőkben, alatta Szent János és 5 angyal hársfákkal” – írta Iványi István a Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtárában. A kiállított harmadik pecsét azonban nem ezt ábrázolja, hanem a dávodi egyházközség pecsétje, melynek közepén egy templom látható. A templom építését 1764-ben kezdték és 1769-ben fejezték be (más források 1779-et említenek, pl. a műemlékjegyzék). A plébániát 1776-ban alapították, korábban Csátalja filiája volt. A templom titulusa 1910-ben változott Mindenszentekről Magyarok Nagyasszonyára. Ma ez a falu egyetlen hivatalos kincs-épülete, hiszen ez az egyetlen műemlék a faluban. (A falu történelmének megismerésében engem éppen Szabó Árpád plébános írása indított el a Rapcsányi-féle Baja monográfiában.) A kiállításon több szakrális kisemlék látható: kereszt, szentképek, szobrocskák.

Szinte lehetetlen felsorolni, hogy mi minden található a kiállításon, hiszen a mindennapi élet apró tárgyaitól felbecsülhetetlen értékű kincseikig, mások számára talán értéktelen – mert használhatatlan pusztától, amit éppen a története tesz érdekessé

: Ferenc József kocsisa kapta valamikor a császártól, ami egy vadászatkor a csatornába esett és éppen a néhány évvel ezelőtti csatornakotráskor került elő – a „néma” tárgytorodékekig, melyek hosszú évszázadokig pihentek a földben és most már csak azt villantják fel némaságukban és árvaságukban is, hogy egykor milyen gazdag település volt Dávod. Egyesekben régi emlékeket fog felidézni az óvodai bögre, az 1956-os vajás doboz, vagy a régi petróleumlámpa, szódásüveg. A fiatalokhoz pedig közel hozza a 19. és a 20. század minden napjait, illetve a régi gyerekjátékok – a kiállítás egyik sarkában – némelyikével még ők is játszanának. A fényképek az emberi élet teljességét mutatják be az esküvőtől a halálig, különösen megindítóak a gyerek koporsókról készült fotók. A kiállítás emléket állít egy mára már széthordott épületnek, a szigeti kápolnának, mely a szigeti temetőben állt, és mára az utolsó téglája is eltűnt, csak néhány sír maradt meg a temetőből. Másik ilyen épület a már említett kendergyár. A dávodi iparosság néhány emléke is látható. A kovácsok, lakatosok munkái mellett aszódásüvegek és az egyik asztal szélén a dávodi híres Keller-cukrászda néhány emléke, például a keménycukorkaöntőformák tekinthetők meg. A nők mindennapi életéről nemcsak a fazekas edények mesélnek, hanem egy varrógép is, hiszen a falu híres volt a sillingelő-asszonyairól, lányairól, akik a gazdag dávodi (nép)viseletet is készítették a tiszta szoba ágyneműi mellett.

A régi fotográfiákon az ismerősöket, rokonokat fedezhetjük fel. Megismerhetjük az Okos Törköt is. Az ő egyik kincskereső mondata: „Pálcácskáim, mutassátok meg, merre van a kincs!” A kincskereső Gora Zoltánnak is a jelmondata lehetne, bár ő nem pálcákkal, hanem a falut és a határt járva, emberekkel beszélgetve találja meg a kincseket. A kiállítás emléket kíván állítani a korábbi dávodi kincskeresőknél is: Okos Törkő, Zoltai (Zeller) Pál, Simon Pál.

A kiállítás látogatói is kincskeresőkké válhatnak, hiszen Gora Zoltán saját munkáit is a kiállított tárgyak közé „rejtette”, mivel a kincskeresőt őt művészként is megihletette. Gora Zoltán nemcsak megtalálta ezeket a tárgyakat, hanem többségüket restaurálta, nagy gonddal – és több hónapi munkával – visszaadta régi fényüket. Ahogy Gora Zoltán mondta: „Olyan is akad, aki a mások szemetéből «kincset» varázsol! Ez lennék én, akinek már óvodás korában tömve voltak a zsebei az úton elpotyogtatott «kincsekkel». Volt abban színes kavics, csavaranya, régi pénz, cserép vacakok, lim-lom. Mosáskor anyám kérdezte is: Minek neked ez a sok vacak? Tönkretesz a nadrágzsebedet, de még a mosógépet is! Jó lesz egyszer valamire – válaszoltam.”

Jó lenne, ha sokan lennének, akik így vizsgázzuk múltunk kincseire, emlékeire!

A kiállítás szeptember közepéig tekinthető meg Dávod Község Polgármesteri Hivatalának dísztermében.

Fábián Borbála

Sarjadó sorsok

Könyvismertetés

2011 nyarán volt huszadik esztendeje, hogy Baján először gyűltek össze a nemzetiségekkel foglalkozó, a nemzetiségi témában jártas kutatók a Duna-Tisza közti nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencián.

A soknemzetiségű, rendkívül színes kultúrájú Bácska, benne városunk kiváló helyszíne egy ilyen tanácskozásnak, találkozóknak; s a konferencia méltó összegzése a nemrégiben megjelent tanulmánykötet, mely jól mutatja, hogy az egymással kapcsolatba kerülő kultúrák, az oda-vissza ható folyamatok mindig izgalmas és tanulságos témája a társadalomtudományoknak.

A nyolcadik alkalommal megrendezett nemzetiségkutató konferencia előadásai-

ból szerkesztett tanulmánykötet címe – *Sarjadó sorsok* – különösen jó választás, hisz a nemzetiségi sors, ahogy azt a kötet írásai is bizonyítják, mindig összekapcsolódik az újrakezdéssel, az újjászületéssel. Akár a mag, mely új földbe vetve hajt ki, növekedik és termést hoz, gazdagítva a vidéket, melyben gyökeret eresztett. A nemzetiségi sors, a kisebbségi lét különös, nehéz, gyakorta fájdalmas, tragikus mozzanatai is megjelennek az előadásokban.

A bácskai nemzetiségek közül olvashatunk délszlávokról, cigányokról, svábokról s azokról a társadalmi viszonyulásokról, melyek a bácskai nemzetiségek nyelvi, kulturális kapcsolatait jellemzik. Ezen kulturális kapcsolatok jól nyomon követhetők a soknemzetiségű Bácskában.

A 19 előadás anyaga bizonyos szempontok alapján csoportosítva, logikai rendben követi egymást. Ezen csoportosítás alapja néhol maga a nemzetiségi. Ezen belül s persze néhol ettől függetlenül tematikus kapcsolódást is felfedezhetünk, mint például a hajósi sváb konyha, melyről két tanulmány is szól, vagy az egyházi vonatkozású dolgozatok, (szentsír őrzés, úrnappja, a nagybőjt, hálatárgyak) illetve gazdálkodás, növénytermesztés (szőlőőrzés, fűszerpaprika feldolgozás, ártéri erdők használatára).

A kötet a Nemzeti Kulturális Alap, a Francovilla Egyesület valamint a Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet támogatásával jelent meg. A közel kétszáz oldal terjedelmű tudományos munka közli a tanul-

mányok német, horvát és szerb nyelvű tartalmi kivonatát, amint ez illendő is a konferencia célját tekintve, s a pontos irodalomjegyzéket, mely az érdeklődő olvasóknak segíthet az esetleges elmélyülésben.

Bárth János tanulmánya a Baja környéki katolikus délszlávok szlavóniai és szerémségi kapcsolatait elemzi. Történeti források alapján kimutatható a Baja-Kalocsa vidéki délszláv lakosság élénk népi kapcsolata a szlavóniai-szerémségi területtel. A legfontosabb szerepe ebben a migrációs folyamatoknak, s ezen belül a rokonságnak, rokoni viszonyoknak van. A tanulmány történeti forrásokból, korabeli peres iratok tanúvallomásaiból idéz, mely a vizsgált időszak hangulatát idézi fel.

Bánkiné Molnár Erzsébet munkája a cigányság beilleszkedésének folyamatát mutatja be a 19. századi Jászkunság társadalmába. A cigány lakosság, életkörülményeit, lakási szokásait, foglalkozását vizsgálja a szerző. A cigányság beilleszkedésének, befogadásának nehézségeit, az asszimilálásukra való 18. századi törekvéseket egyaránt bemutatni kívánó tanulmányról van szó. A családfők foglalkozását, a háztartásokban élő gyermekek korát, létszámát és nemét is közli a dolgozat a vizsgált korszakban településenkénti bontásban. A tanulmány kimutatja, hogy az etnikai különbségeket, az előítéleteket az asszimilációra való törekvések ellenére sem sikerült felszámolni már a fent említett időszakban sem, sőt az idő előrehaladtával a problémák súlyosbodtak.

A következő – szintén cigánysággal foglalkozó – tanulmány írója Székelyné Kőrösi Ilona már 20. századi társadalmakban vizsgálja a cigányság helyzetét. Szóba kerülnek a népcsoportra jellemző mestersegek, foglalkozások, s ezeknek megszűnése, eltűnése s az ezzel járó problémák. A cigányság társadalomban betöltött, megváltozott szerepe együtt jár a kultúra, hagyományos értékrend felszámolódásával. A tanulmány zárszava utal arra, hogy napjaink nagy és sürgető feladata egy országos szintű stratégia kidolgozása, mely javítja ennek a kisebbségnek a helyzetét kis és nagy közösségekben egyaránt.

A következő négy tanulmány a németseggel foglalkozik. Nagy Janka Teodóra dolgozata a hagyományos német közösségek jogi és mentalitásbeli sajátosságait taglalja. Néhány szép példáját olvashatjuk a kis közösségek jogszokásainak olyan estekben, mint az öröklés, a családi vagyon felosztása.

Izgalmas, talán minden olvasó számára kedves témával foglalkozik Bereznai Zsuzsa dolgozata, mely a hajósi sváb konyha ízvilágának változásairól, s ezen változás

kiváltó okairól számol be, végigvezetve bennünket a legfontosabb és legkedveltebb hagyományos ételek s italok során. A dolgozat olvasása különleges élmény, mert élvezetesen írja le a kimondottan hajósi ízeket, főzési szokásokat.

Maradva a sváb konyha sajátosságainál, de már kizárólag a süteményekkel foglalkozik Mészáros Márta írása. Nyomon követi a sütemények készítésének és fogyasztásának változásait a huszadik század konyhai modernizációjának folyamatába ágyazva. A megváltozott körülmények alapján az 1930-as évektől napjainkig három nagyobb korszakra bontva tárgyalja a szerző a fent említett változásokat: a süteménykészítés és fogyasztás szokását a hajósi sváb közösségben.

Schön Mária írása a németesség körében ismert szokásokat mutat be, mely szokások az első böjti vasárnaphoz, az ún. sajbóvasárnaphoz köthetők. A böjti időszak egyéb jellemző momentumait is említi a szerző, s megmutatja a hajósi svábság s más közösségek hamvazószerdától az első vasárnapig gyakorolt viselkedésének, időtöltésének azonosságait és különbségeit is. A dolgozat jelentős részében a sajbóvasárnap szokásköre, a sajbózás és az ehhez kapcsolódó hiedelmek, jóslások következnek. Érdeme a dolgozatnak, hogy a korszakok és nemek szerepét külön tárgyalja az említett szokás körében. Szó esik a nap tiszteletéről és a tűzugrás szokásáról, mely az európai kultúrkör más népeinél is jelentős szerepű, ám nem feltétlenül ehhez a naphoz köthető.

Kothencz Kelemen dolgozata a jelentős egyházi szerepkört betöltő *szindikuskok*-ról szól, s újabb adatokkal szolgál a téma iránt érdeklődőknek. Az egyházi vagy más néven szindikusi tisztség rendkívül fontos tisztség, főképpen azért, mert zárt közösségben betöltött jelentős szerepről van szó. Ezen zárt közösség jelen esetben Szentistván. A dolgozathoz meg tudjuk, milyenek kell lennie a vallási felekezet életében ilyen jelentős posztot betöltő személynek, s milyen elvárásokat támaszthat egy közösség a helyi szindikusi személyével kapcsolatban.

Egyházi témánál maradva, következik Silling István dolgozata, mely a korábban mindenütt, ám napjainkra egyre kevésbé jelenlévő, kevésbé élő szokásról, a szentsír tiszteletéről szól. A szokáskör az idők során némiképp egyszerűsödött, de elmondható, hogy a vizsgált nyugat-bácsi települések mindegyikében él. A kultusz ugyan formailag különbözhet, de az azokat összekapcsoló azonosságok bemutatása talán még jelentősebb.

Silling Léda tanulmánya a bajai ferencesek háztörténetének feljegyzéseit felhasználva sorolja fel s mutatja be a hálatárnyak, fogadalmi ajándékok más néven offerek egész sorát, az adományozás mi-
benlétét, az offerek adományozóit. Fény derül arra, hogy az adományozást a nemzetiségi hovatartozás nem, viszont a gazdasági, társadalmi helyzet és a vallás befolyásolta. A bajai múzeum néprajzi gyűjteményének fém offereit is számba veszi a szerző, s megemlíti az offereket készítő bajai ötvösöket is.

Beszédes Valéria tanulmánya a moholi úrnapiját mutatja be, s ezzel együtt azt, hogy hogyan mehet végbe, hogyan válhat a közösség által elfogadottá és tovább éltetendővé egy-egy újítás, s az újítást bevezető egyén elfogadása. A tanulmány megmutatja az úrnapijához kötődő szokásrendet, s annak változását, valamint az ezzel kapcsolatos változásokat, melyeket Danyi László, az előbb Csonoplyán, majd Moholon szolgáló plébános hozott bajor honból, s vezetett be a vajdasági kisközösségekben.

A vallási kötődésű témákat egy nyelvészeti szempontból érdekes, a nyelvi kapcsolatokat, a nyelvek egymásra hatását, a nyelvhasználók nyelvhez, valamint saját és idegen nyelvközösséghez való viszonyulását vizsgáló tanulmány követi. Az idegen nyelvi elemek átvételéről, használatáról, néhol szándékoltan elferdített, okkal helytelenül alkalmazott, olykor csupán a nyelvtudás hiányában létrejövő izgalmas nyelvi helyzetekről szól Klamár Zoltán munkája.

Ferkov Jakab népesedéstörténettel foglalkozó dolgozata a soknemzetiségű Mohácsi-sziget nyugati részéről szól. A betelepülők nemzetiségi összetétele és a lakosság életmódja a fő témája a tanulmánynak, melyeket jórészt peres iratokból s egykori visszaemlékezésekből rekonstruál a szerző. A vegyes összetételű lakosság lélekszáma és egymáshoz viszonyított arányszáma folyamatos mozgásban volt. A politikai, gazdasági változások az itt élőket és gazdálkodókat sem kímélték.

Zorn Antal dolgozata újabb tényekkel gazdagítja észak-bácsi németek deportálásának már ismert eseményeit, s pontos adatokkal szolgál a településekről elhurcoltak létszámát illetően.

Csorba Béla megrázó tanulmánya a járeki haláltábor áldozatairól szól, ahol németek és magyarok együttesen, mondhatni sorsközösségben estek áldozatul az emberi kegyetlenségnek. A halotti anyakönyvek tanúsága alapján 1944 decemberétől 1946 áprilisának közepéig 6429-en haltak meg

itt, közülük ezer fő gyermek. A dolgozat külön figyelmet szentel a haláltáborban születetteknek, akiknek nevét, létszámát, szüleik nevét, életkorát, az elhalálozás okát és pontos idejét a tábor halotti anyakönyvei dokumentálják.

Kustár Rozália az érsekhartai németekről ír munkájában. A németek betelepülése előtti viszonyok bemutatását követően szól a dolgozat a betelepülőkről, felekezeti hovatartozásukról, a betelepülés mikéntjéről, a beköltözést követő mindennapjaikról, későbbi sorsukról egészen napjainkig.

Fodor Ferenc Martonos és környékének fűszerpaprika-termesztését és -feldolgozását mutatja be dolgozatában a palántaneveléstől a feldolgozásig. Érdekesége az írásnak, hogy a modernizációs folyamatokról, a változásokról is szól.

Fehér Zoltán a bátyai ártéri gyümölcsösökben valamikor szokásos gyümölcsörzésről ír, mely tipikusan női feladatkör volt. A tanulmány szól az ártéri gyümölcsösökről, gondozásukról, a haszonról, mely a gyümölcsörzés hagyományáról és kárpát-medencei párhuzamairól.

Szojka Emese Fülep Lajos néprajzi gyűjteményének gyarapodásáról szól, hangsúlyozva a Baján töltött esztendő szerepét. 1922-27-ig a bajai református közösség lelkeseként tevékenykedő Fülep Lajos életében és néprajzi gyűjtő tevékenységében fontos szerepet töltött be a soknemzetiségű Baja, a református Érsekszanád és Szeremle, a népművészetéről híres Sárköz.

Színes, példaértékű kötetet tarthat kezében az olvasó, ha a *Sarjadó sorsok* című

munkát olvassa, melynek szerkesztője, szöveggondozója Kothencz Kelemen. Sokak számára lehet hasznos olvasmány, s mindemellett illik tudnunk egymásról, hiszen egy közösség tagjai vagyunk. Néhány fotóval, térképvázlattal színesedhetett volna a kötet, amire talán a szűkös anyagi helyzet miatt nem volt lehetőség. Ajánlom a kötetet az oktatási intézmények könyvtárainak, kiegészítheti a tankönyvi anyagot, közelebb hozhatja a néha oly távolinak tűnő történeteket a fiatalabb korosztályhoz.

Kothencz Kelemen (szerk.): *Sarjadó sorsok. A VIII. Duna–Tisza közti nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia (Baja, 2011. július 14–15.) előadásai*. Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet. Baja – Kecskemét, 2012. 192. oldal

Lex Orsolya

Magyar címer bajai házakon a 19. század végén

A felújított történelmi városrész szép épületdíszeit sokan megcsodálják. Több épületen látható még címer. A sétálóutca elején, a városháza mellett, az egykori városi bérház bejárata feletti város címer a ház új színének köszönhetően szinte belesimul az épület plasztikájába. Hasonló módon csak kevesen veszik észre a Vojnich-kúria (Nagy István Képtár) oszlopfőin az akanthusz levelek közt megbújó Kossuth címet. Hasonló épületdísz volt az Attila utcában az egykori Herbária mellett lebontott épületnek. De a magyar címer használatát egy régi törvény szigorúan szabályozta.

Az 1883. évi XVIII. törvénycikk értelmében a kormányhatóság vagy a miniszterelnök engedélye kellett „a magyar korona országai egyesített címerének és az ország külön címerének” megjelenítéséhez. Azok esetében is, akik már korábban használták a címet házaikon, cégereiken, levélpapírjaikon. Kivételt képeztek a hatósági engedéllyel árulok: dohánytőzsérek, belyegárudák, lottóárusok. A kérelmezőnek igazolnia kellett, hogy politikai jogait gyakorolja, „erkölcsileg kifogástalan, üzlete pedig oly terjedelmű, vagy üzletének tárgyai oly kiváló minőségűek vagy egyébként az üzlet vagy intézet oly figyelemre méltó, hogy az ország címere használatának engedélyezését megérdemli”. Az engedély átvételekor 50 forintot kellett fizetni.

Scheibner Gyula, Baja rendőrkapitánya az október 6-án 100 példányban kifüg-

gesztett hirdetésében 20-áig adott haladékat azoknak, akik még nem hajtották végre a törvény rendelkezéseit. Ellenkező esetben kéthónapi börtön vagy 300 forintig terjedő pénzbírság várt a mulasztókra. Október 20-a után a rendőrök körbejárták a várost és jelentést tettek arról, hogy hol láttak még magyar címet. Ez azért érdekes, mert bepillantást enged a korabeli díszítésekbe, és új adalékkal szolgál néhány nevezetes épületünk korábbi díszítéséről. Az egyik szakaszvezető a magyar korona országainak címerét fedezte fel Eifried Simon, Feuerman Samu (biztosítási ügynök), Zirner Samu (órás) és „Lemberger az iparbanknál” házaiban, illetve Salamon Jakab a címet lemázolta, de a koronát nem és Spitzer Károly házán gipszből volt a magyar címer és korona. A Nemzeti Szállodán is – nevéből adódóan – megjelenítették a magyar címet. Ebből a felsorolásból ez az egyetlen beazonosítható épület, hiszen ez a Duna Szálloda épülete ma.

Jogosan használta a címet az Első magyar általános biztosító társulat bajai ügynöksége és a Trieszti és Adria biztosító társulatok bajai fiókügynöksége. A többiek még három nap haladékat kaptak a bajai kapitányságtól a címerek eltávolítására. A kereskedők gyorsan cselekedtek, hiszen a következő rendőri jelentés szerint: „Spitzer Károly házáról a magyar korona és címer le van véve, Salamon Jakab bolt-tábláján a magyar korona és címer bevan

festve illetőleg elvan törölve, Zirner Samunál viaszosvászonral be van borítva, Eifried Simonnál szinte bevan mázolvva, a nemzeti szállodáról szinte levan véve a magyar korona és címer.” Egy épület még ekkor is kimaradt, hiszen ezután jelentették, hogy „Herzfeld Henrik házán egy magyar címer koronával melyett két felől két állat tart díszül van elhelyezve”. Ez a ház valószínűleg az egykori Vojnich-kúria volt, hiszen – mint ismertes – Herzfeld az 1860-as években vásárolta meg az Oroszlán vendégfogadót, ott rendezte be nagykereskedését (később Központi Szálloda, ma: részben a színházterem épülete), és a szomszédos egykori nemesi kúriában lakott. Ebben az esetben az állatalakok a timpanonban voltak – ahol ma a Vojnich-címer látható –, és a tulajdonosváltás után került ide a magyar címer, talán a család hazafiságán hangsúlyozására, vagy ezzel az „udvari szállító” rangot fejezték ki. Ez a címer is eltávolításra került.

A magyar államiság egyik legfontosabb szimbóluma a címer. Épület díszítőelemként már kevesen alkalmazzák, mivel ha hazafiságukat szeretnék kifejezni, akkor inkább egy magyar zászlót tűznek ki az épületükre. Ebben a szokásban is tovább él a 19. század, amikor híres emberek látogatásakor, jeles eseményeken vagy nagyobb ünnepekkor az egész várost fellobogózták.

Fábián Borbála

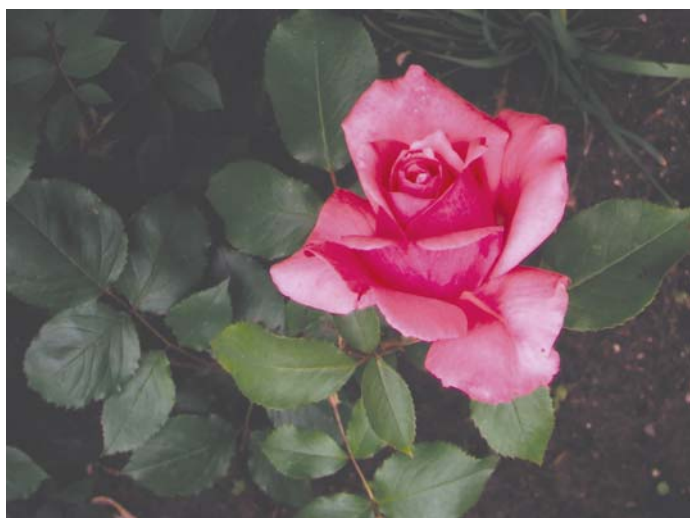
Császárkorona

Szilvarózsa

Sárga kokárdavirág

Tearózsa

Kerti árvácska

Százszorszép

Kertjeink, utcáink virágdíszei

„Aki a virágot szereti, rossz ember nem lehet.” (népi bölcsesség)

Növényeink megújítják a levegő oxigéntartalmát, táplálékul szolgálnak az állatok és az ember számára továbbá – a szinte végtelen egyéb hasznosítás mellett – környezetünk szépítésének leglátványosabb lehetőségeit is kínálják. Örvedetes tényként állapíthatjuk meg: városunkban nemcsak a lakásokban, lépcsőházakban, hanem a kertekben és az utcákon is egyre változatosabb dísznövényekben gyönyörködhetünk. Elismerés és

köszönet illeti ezért városunk hivatásos közreműködőinek (kertészeknek, kertépítőknél), valamint a több ezer lelkes virág gondozónak áldozatos és lelkes tevékenységét. Virágzó növényeink megérdemelnek néhány percnyi odafigyelést egy-egy kikapcsolódási sétánk során. Változatos színűk, illatuk érzékelése hangulatjavítást jelent a szemlélődő számára. Aki csak teheti, szaporítsa, gondozza kitartóan ezen örömforrásokat!

A mellékelt „virágportrékat” tisztelettel ajánlom érdeklődő olvasóimnak azzal a nem titkolt szándékkal is, hogy egyre többen kapcsolódjanak be szűkebb környezetünk további csinosítási munkáiba. A csupán szemlélők pedig becsüljék és óvják a létrehozott értékeket az ide látogatók és a városlakók közös örömére!

Dr. Laki Ferenc

Sárga nőszirm

Fehér bazsarózsa

Kerti kankalin

Lángliliom

Kedves, Jó Bajaiak!

Mintha Nils Holgersson szállna észak felé, s húzna a lassan elsötétülő sarkkörbe...

Őszi levél Finnországból

Kedves, jó bajaiak, nem hiszitek el, már a marslakók is!... Azt dohogja a dúsan pearcinges, máskülönben szimpatikus kis csapos csaj: „Ha mindenki boldog lenne, be kellene zárunk az összes kocsmát!” Mít mond erre Titi, alias Szent Iván-éjünk Titániája? Szól, komolyan, higgadtan, bölcsen: „Akkor az olyan lenne, mint Finnországban.” Uff. Szó szerint idéztem.

Jól beletrafált. Itt aztán mindenki boldog!... Igaz, kocsmáiban valóban nincsen. Akkor hát mindenki boldog...

Mikor a rendszerváltásunk évében, 1989-ben kikergettünk ide – még csak gyenge sört sem lehetett kapni a (mondjuk így) ABC-nkben. Hosszú évek teltek el, amíg a lestadiolainenok megengedtek annyira, hogy gyöngé, amolyan csapolt sör erősségű árpalé legyen kapható, szigorúan 33 ml-es kiszerelésben.

Bor persze most sincs: nemcsak Sieviben, másutt sem, Helsinkiben sem. ABC-ben, mondjuk.

Van persze: az ALKO-kban – ott kapható minden: whisky, konyak, koskenkorva... és erős sörök, borok, százfajtasámra. Csak-hogy ilyen ALKO-bolt 50 kilométeres körben, errefelé, kettő. Két ellenirányú városban. Helsinkiben természetesen több. Ott minden nagyobb helyen: Stockman áruházban, Sokosban, szállodákban, de még pályaudvarokon is található ALKO.

No most akkor tessék elképzelni, hogy nyugodhat bele ilyesmibe egy jó magyar, tüke pécsi, dél-baranyai, aztán dél- (persze, inkább észak-)bácskai, aki egyszer Rókus-domb helyett (= szülészeti klinika) Makár-hegyet írt be születési helyül az önéletrajzába. (Ott hát Pécs szőlőterületei... Vannak még egyáltalán, ha nem építették azóta be?)

No, de ugorgyunk. Hogy Köblényben is, a házak körül legalább egy-két szőlőtő (rendszerint csemege) éledgél, de a partba vajt pincék fölött, ott fent, a „hostellban” (sváb falu volt: hohe stelle = magas hely) már több tőke, borszőlők is, rendszerint otello, izabella, néha noah. Brrr... Jóatyám, a néhai néptanító hozatta később a faluba az oportót – ma portugieser – és a rizlingszilvánit. A pécsi kutatóintézet tanácsolta megkeresésére. Hálásak voltak érte a Mecsek északi oldala mögött lakozó köblényiek.

Nagy csoda-e hát, ha egy „eljegesmedvésült földitek” mindennel megpróbálkozik az Északi-Sarkkör közelében? Hogy Zilga meg Supaga nevezetű, Litvániában „nemesített”, „északtűrő” fajtákat évekig hord telelőn három vödörnyi nagyságú cserepekben a szaunába; hogy tavaszkor aztán vissza? Ez most már inkább vicc, meg emlék.

Am egyszer csak kicsaptam a kertemet szegélyező „libuskákat” (hanhikki nevezetű apró díszcserjék; iskolakezdetkor sárga virággal jeleztek, olyan kis libuskák), és ültettem a helyükbe 15 fekete ribizli tövet és tíz pirosat. Hát ebből aztán lett, évről évre. Nem szőlőbor, de mégis nemes (?) gyümölcsbor.

Még a technikáját is elmondom: pincében erjesztés, természetesen, az itt nincs. Am kapni a kereskedelemben amolyan 30 literes, műanyag vödört formázó, fedéllel légmentesen zárható edényzetet, amelyből kiáll a kotyogó, a többi már a „gazda” dolga: hogyan biztosítja az optimális hőmérsékletet stb. Mert élesztőket, olyan, de olyan „turbókat” lehet itt kapni, hogy 10-12 nap alatt kierjeszt. (Olyan is persze...) De mintha „bor”!... Az alapanyag (ribizli) pedig kiadagolva, bezacskózva várja a fagyasztóban a sorát.

No, akkor most jön a seprő... Nem bor-seprő, hanem az ajtó előtt keresztbe tett. Mert az én itteni legjobb barátom, Ilpo Ahola is szereti Magyarországot. Baját is, Szekszárdot is, Pécsét is – de leginkább a szőlőhegyeket. Pedig (súgva mondom) Ilpo is oda tartoznék, ahol a védekezés is, alkoholfogyasztás is tilos, minden formában!...

Nos, elkészült, jól letisztult egy „erjesztés”. Ilpo a kiszáritott, hatalmas tó (valamikor Evijärvinek hívták) átelles oldalán lakik. Összkomfortosított házának első „fecskefészek-eleme” bizonyítottan 1766-ból... Ő maga földműves, felesége középiskolai tanár, Joensuu-ban (450 km), csak hétfégenként jár haza. Gyerekek nincsen.

De akkor senki sem volt otthon az erdőszéli házban. Csak egy söprű, keresztbe támasztva az ajtó előtt.

No, mit én: az okvetetlenkedő seprőt félre, (Jumala, ne hagyd el: később még vissza se tettem, minek az ott, ráadásul ilyen slamposan), s a kinyitott ajtón át a küdücöt egyetlen mozdulattal az előtérbe helyeztem. Aztán ajtó be, s miként aki jól végezte dolgát... (meg ne buggyanjon már az a jó nedű kint, a napon!...), hát csak balra, mosolyogva el.

A seprős történet illusztrációja az érintett ház gazdáival

* * *

Este iszonyatos, szentori dörgedelemmel rontott be hozzám Ilpo. Üvöltés lenne a helyesebb szó.

– Hé, fiú! – (Én, a hatvanon fölüli...) – Tudod te, mit csináltál!?

– Hát persze, hogy tudom. Beraktam az előtérbe a küdücöt, hogy a napon föl ne forduljon.

– Évszázados hagyományokat sértettél! Ilyet finn nem csinál! Ha egy ajtó előtt keresztbe támasztva egy söprű, az olyan,

mint egy húsz kilós lakat! Jelenti, oda ne menj be, mert nem vagyok otthon! Állítom, hogy évszázadok alatt ezt a törvényt finn ember meg nem sértette! Vagy ha igen, abból nagy-nagy baj lett!

Már meg sem mertem kérdezni, hogy „mi nagy baj?”, mert Ilpo csak hirtelen elnevette magát, s átölelt.

– No jó... Honnan is tudhattad volna... Nálatok biztosan nincs, sosem volt ilyen... Nektek fejlett iparotok volt már a múlt századelőn, nyilván jó záruk, lakatok... Meg

sűrűbben is éltek, tudatok, tudtok vigyázni egymásra, egymás vagyonára... Nem úgy, mint mi itt, az erdőben, erdőszélen, elszórva... Nálunk évszázadok óta ez a törvény, ez a „lakat”. Ez volt a védelmünk!

Itt akkoriban kezdődött a rákszezon. Elég sok található a mi Vääräjökinkban is, ha a rákpestis meg nem tizedelte. Azt hiszem, vörösségben, az arcommal, ezúttal nem voltak versenyképesek azok az aranyos kis hátramászók.

Dobai Tamás

Harta nehéz évszázada

Könyvismertetés

Egy kistelepülésről egyáltalán nem könyvnyű izgalmas monográfiát írni. Hiszen jóval kevesebb a közismert, a falun kívül élők is érdeklő esemény, és emiatt könnyen füladhat unalomba az olvasása. Nyugat-Németországban az 1970-es, 80-as években nagy divatja volt az ún. Heimatbuchok (szülőföld-émlékkönyvek) kiadásának, amelyekben a Közép-Európából elszármazott közösségek egykori tagjai több évtized távlatából próbálták meg felidézni egykori lakhelyük, köztük magyarországi „sváb” községek emlékét. A maguk nemében ezek nagyon érdekes alkotások lehetnek, de nem történelmi munkák: zömükben visszaemlékezéseket, szóbeliség révén megőrzött hagyományokat tartalmaznak, és éppen ezért sokszor torzítanak. A közösséget rosszabb színben feltüntető események nem vagy alig jelennek meg bennük, a szerzők olykor az eltelt idő fényében is másként vagy épp szelektív módon emlékeznek önmaguk szerepére, de gyakran a dokumentumokkal igazolható tényekre is.

Tudományos igényű monográfia – főleg magyar nyelven – viszont nagyon kevés magyarországi német településről készült eddig, éppen ezért is izgalmas Eiler Ferenc Harta 20. századi történetét összefoglaló munkája. A szerző (az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének munkatársa) egyszerre lehet kívülálló és bennfentes a történetben: kívülálló, mert a településhez nem kötődik, viszont bennfentes, amennyiben a közeli Soltvadkertről származik, és a magyarországi némettség történetének egyik elismert kutatója. Könyvében elsősorban bőséges számú levéltári dokumentumra hivatkozik, de az élménygeneráció tagjaival több interjú is készített, amelyek gyakran megvilágítják a száraz adatok mögötti szándékokat. Igaz, a kötet ebből szem-

pontból az „utolsó utáni” pillanatban készült, hiszen a legnagyobb súllyal kezelt 30-as, 40-es éveknek alig-alig van olyan már olyan élő szemtanúja, aki az akkori eseményeknek valóban aktív résztvevője lehetett. A szerző elsősorban a politikai, társadalmi folyamatokra koncentrál; könyve így nem is kíván nagyívű teljes monográfia lenni, hiszen a helyi kultúra, életforma stb. csak érintőlegesen kerül elő benne.

A kiadvány – bár röviden a település korábbi történetére is kitér – az 1920 és 1989 közötti eseményeket vizsgálja, és a betelepülés időszakát leszámítva valóban ez a legizgalmasabb fejezete a magyarországi svábok történetének. Az addig két évszázadon át keveset változó, homogén faluközösségek életének ekkor jelentős impulzusokat ad a németek „nemzeti ébredése”, az ennek jegyében szerveződő német mozgalmak (Népművelődési Egyesület, később a

Volksbund) tevékenysége, majd a második világháború és az azt követő kollektív büntetés, amely a németek jó részének kitelepítéséhez, illetve hátrányos megkülönböztetéséhez vezetett. És persze az 1940-es években megjelennek az itt letelepíteni szándékozott magyar szegényparasztk és a felvidéki menekültek, akiknek érkezése az etnikai viszonyokat is megváltoztatta.

Hartán a fent említett események – hasonlóan a legtöbb magyarországi sváb településhez – szintén lezajlottak, bár a település néhány területen eltérő sajátosságokat mutat. A német lakosság számaránya a külterületeket kivéve mintegy 90%-os volt, ami viszont érdekes, hogy itt a német lakosság döntő része evangélikus vallású volt. Az evangélikus egyház érdekes módon – főleg mert iskolafenntartóként is működött – eleinte komoly identitásképző erőként szolgált, az 1930-as/40-es években viszont, vélhetően a helyi lelkész beállítottságának köszönhetően, határozottan szembefordult a nemzetiszocialista, nacionalista és volksbundista iránnyal. (De még 1945 után is igyekezett elérni, hogy a lehetőleg a helyi németek minél kisebb részét telepítsék ki.) Az egyébként ugyancsak német anyanyelvű Polster (később Palotay) Gyula annyira ellenezte a német nemzeti mozgalmakat, hogy 1934-ben ezek ellensúlyozására ő maga hozta létre a MOVE helyi csoportját. A kötet végigtekint a helyi társadalom rétegein, vagyoni viszonyain és a társadalmi törésvonalakon is. Az 1920-as, 30-as évek vitái jórészt az anyanyelv használata (iskolában, istentiszteleteken) körül bontakoztak ki, gyakran a felülről érkező döntések miatt.

A belső viszonyok itt is a Volksbund 1940-es megjelenése környékén mérgesedtek el komolyabban, amelyben helyben eleinte szinte minden korosztály és társadalmi

rétég képviseltette magát. A szervezet belső iratai nem maradtak fenn, így a szerző itt jobbra róla írt jelentésekből, visszaemlékezésekből próbálja rekonstruálni az ellentmondásos megítélésű szövetség helyi munkáját. Tevékenységük egyik leginkább vitatott eleme helyben az volt, hogy közreműködtek a német fiatalok Waffen SS-be történő besorozásában, habár 1942-ben (az első, még önkéntes toborzás idején) összesen nyolc hartai fiatal bevonulását tudták elérni. A bevonulók búcsúztatása pedig kis híján botrányba torkollott, amit csak a karhatalom bevetésével sikerült megakadályozni. Az 1944-es, immár kényszerű sorozásokon a hartai férfiak jó része mindenféle eszközzel igyekezett volna elkerülni a német haderőbe történő bevonulást: feltűnően sokan (400-an!) adtak be például névmagyarosítási kérelmet, mások a magyar honvédségbe jelentkeztek önként, kb. 150 férfi pedig elbujdosott a sorozóbizottság elől. A helyi lakosság nagy része 1944-re elfordult a Volksbundtól; amíg csak saját közösséget épített, népszerű lehetett, amikor azonban kiszolgáltatta a lakosság nagy (sokszor vele nem is szimpatizáló) részét, akkor robbantak az indulatok. A szomszéd településen ittas SS-katonák megfenyegették az „ellenpropagandát kifejtő” evangélikus lelkészt, majd két német titkosrendőr az ő letartóztatásának szándékával érkezett Hartára, ám a népszerű Palotay hívei kis híján meglincseltek őket. A Volksbund népszerűségvesztését az is mutatja, hogy 1944 októberében, amikor a Vörös Hadsereg előrenyomulásának hírére a települést ki kellett volna üríteni, az evakuálást egy 40 fős rendőri alakulat kivezénylése ellenére sem sikerült végrehajtani, mindössze 40 Volksbund-tag család vonult a távozó német csapatokkal nyugatra. A kötet nagy erénye egyébként, hogy világosan külön tudja választani egymástól a mérsékeltbb Népművelődési Egylet és a radikálisabb Volksbund célkitűzéseit, de azt is bemutatja, hogy utóbbi szervezet helyi tagsága sem volt olyan homogén és politikailag letisztult (értsd: egységesen nemzetiszocialista), mint azt régebbi publikációk sejtetni engedték.

Az 1945 utáni „új rendben” eleinte jutott hely a németeknek is, de a helyi vezetésből (Nemzeti Bizottság, Földigénylő Bizottság, Elöljáróság) fokozatosan kiszorították őket, helyükre a községbe a földreform révén érkező telepések kerültek. Igaz, a hartai németek sorsát végső soron nem a helyi viták, hanem az országos politikai tendenciák határozták meg. Hartáról mintegy 250 embert hurcoltak el „malenkij robotra” a Szovjetunióba, közülük sokan csak évek múlva térhettek haza. Volksbund-tagság és -tevékenység

miatt mintegy 150 személy ellen indult eljárás, és bár születtek felmentő ítéletek is, többen komolyabb börtönbüntetést kaptak. (Ha valaki bűnösnek bizonyult, annak ingó és ingatlan vagyonát is elkobozhatták.) A hartai németek legnagyobb részét érő csapás a németek erőszakos kitelepítése volt. A dokumentumokból jól látható, hogy a többség próbálta elkerülni az elűzetést, ki korrupció, ki a hatóságok meggyőzése révén, mások pedig megpróbálták elrejtőzni az intézkedések elől. A helyi emlékezet szerint 1948-ig több hullámban 287 család kitelepítésére került sor. Igaz, más településektől eltérően aránylag sok olyan eset fordult elő, hogy sikerült hazaszökni vagy a környező településeken elbújva kezdték új életet. Néhányan utóbb Hartára is visszamerészkedtek, ám földjeiket és elkobzott vagyontárgyaikat nem kapták vissza.

1945 után a betelepítéseknek köszönhetően a helyi etnikai viszonyok jelentősen megváltoztak, bár – pl. a felosztható nagybirtokkal nem rendelkező bácskai falvakkal ellentétben – Hartán a németek a kitelepítés után is jelentős súllyal bírtak. Ám már 1947-ben is kb. 1200 fő (a lakosok mintegy ötöde) újonnan érkező telepés volt, és ezt követően még Szlovákiából és a Délvidékről is érkeztek a községbe. A dokumentumokból kiderül, hogy a telepéseket is számos belső ellentét osztotta meg, hiszen eltérő kulturális környezetből, vagyoni helyzetből érkeztek, és eltérően tekintettek az ölükbe hullott egykori sváb vagyonra is. Kezdetben az új és az őslakosok sokkal inkább egymás mellett, mint együtt éltek; az 1948-ban kötött első „vegyes házasság” még jókora felháborodást váltott ki.

A magyar szakirodalomban kevésbé dokumentált eddig az egykori német falvak 1949 utáni sorsa; Eiler Ferenc könyve ebben is több újdonságot mutat. Érdekes például, hogy – az egyébként már magyar nyelvű istentiszteleteket tartó – evangélikus gyülekezet maradt a németek községébe, és az is látható, hogy az első földműves szövetkezetek etnikai-származási alapon szerveződtek. (Ez a Bácskában is hasonlóképp alakult.) Jól látható a könyvből, hogy a német nyelv használata a családokba, illetve (1952-től) az iskolai idegennyelv-órákra szorult vissza, bár a településen hamar tánccsoport, majd zenekar és helytörténeti szakkör is alakult, amelyek lehetővé tették a sváb hagyományok bizonyos megőrzését, illetve felélesztését.

1945, de még 1956 után is azt írják a jelentések, hogy a hartai németiség nagyfokú politikai passzivitást mutat, miközben az általuk létrehozott termelőszövetkezet fej-

lődött a legdinamikusabban. Ami viszont érdekes, hogy az 1960-as években a község élére visszatértek a (kommunista párttagságot vállaló, gyakran nevüket is magyárosító) német származású őslakosok, akik igyekeztek egyensúlyozni a helyi érdekek és a felsőbb elvárások között. Igaz, a „nemzetiségi kérdésben” legfeljebb részeredményeket érthettek el (pl. kétnyelvű táblák elhelyezése, a német nyelv tantervszerű oktatása, óvodai németoktatás, tájház létrehozása), és a kényes kérdéseket nem érinthették. Erőfeszítéseik ellenére a hartai németek erős asszimilációja figyelhető meg, különösen ha az anyanyelvhasználatot vesszük figyelembe. A rendszer-váltást követően elhárultak az akadályai a múlt közösségi szinten való feldolgozásának, így ma már a 40-es évek tragikus eseményeire is emlékmű hívja fel a figyelmet.

A könyv kitér még a hartaiak önmeghatározásának bonyolult kérdésére is, amely nem tér el jelentősen a más magyarországi német településeken látható tendenciáktól: német anyanyelvük ellenére a magyar nemzet részeinek tartották magukat, a „birodalmi” Németország iránt nem rendelkeztek erős kötődéssel. (Ennek egyfajta közvetett bizonyítéka, hogy 1848-ban Hartán nagyszámú nemzetőrt állítottak ki.)

Eiler Ferenc könyve sok szempontból úttörő munkának tekinthető, még ha – a témával régebben foglalkozók számára legalábbis – nem is tartalmaz megdöbbentő újdonságokat. Nagy erénye ugyanakkor, hogy tárgyilagosan néz szembe a múlt néhány korábban kényesnek számító kérdésével (Volksbund-múlt, kitelepítés, a magyar nemzetiségi politika, a földbirtokreform visszasságai stb.) anélkül, hogy az elfogultság vagy a probléma elnagyolásának vádjá érhetné. Sokkal inkább nagyfokú empátiával figyeli a hartai emberek erőfeszítéseit, ami nélkül számos kérdés nem is érthető meg. Harta történetének és kultúrájának persze még számos fontos aspektusa létezik, amelyekre a könyv nem is próbál választ adni, ám egy nagyobb terjedelmű Harta-monográfiának jó kiindulópontja lehet, amelyet a helybeliek biztonnal itt-ott ki tudnának egészíteni. Hasznos lenne más községek életét is hasonló módszerekkel és alaposítással feldolgozni, mert az amatőr helytörténészek munkái is érdekesek ugyan, de a tudományos kutatást nem helyettesíthetik. Nem csak hartaiaknak ajánlott olvasmány! (Eiler Ferenc: *Németek, helyi társadalom és hatalom. Harta 1920-1989*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2011. 225 oldal. Ára: 2800 Ft)

Dr. Mayer János

Mélykút

Színmagyar település vagy szlovák sziget?

Mélykutat már legalább kétszáz éve színmagyar településként tartja számon a köztudat, pedig ha jól utánanézzünk, nem biztos, hogy ez az igazság.

Mélykút nem rendelkezik ókori vagy középkori régészeti lelettel, közelében nem vívtak országos jelentőségű csatát, fájának árnyékában nem pihent meg Rákóczi, még Petőfi sem járt erre. Leghíresebb szülőtte is csak – nem lebecsülve a teljesítményét – egy restaurátor (Szvetnik Joachim).

Meg kell említenem (részben bajai vonatkozása miatt) a Mélykúton talált idézőbillogot. Az idézőbillog egy olyan éremhez hasonló tárgy, amelyet általában láncon felfüggesztve, a nyakában viselt a küldönc, akit vagy a király, vagy valamely kiemelkedően fontos hivatal viselő ember küldött valakihez igen fontos, komoly ügyben. A korai középkorban használták, amikor az írásbeliség még gyermekcipőben járt, és írni, olvasni csak az egyházi emberek tudtak. Az üzenet ezért szóbeli volt, és a küldönc szavainak hitelességét a billog adta. Az üzenet többször meghívás volt valamely fontos ügyben az uralkodóhoz vagy egyházi főemberhez. Egy ilyen idézőbillogot találtak az 1960-as években Mélykúton. I. András (1046-1060) királyunk idézőbillogáról van szó. Az idézőbillog múzeumainkban nagy ritkaság, ezen kívül csupán még egy királyi használatát ismerünk, mely a veszprémi múzeumban található. Ez is I. András királyunk személyéhez köthető, s nagyon hasonlít a Mélykúton található. A mélykúti billog esetén sem a földbe kerülési, sem a feltalálási körülmények nem teljesen tisztázottak.

Az idézőbillog jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításán látható, de semmiféle felirat nem utal sem Mélykútra, sem Bajára. Történetével kapcsolatban megjegyzendő, hogy iskolás gyerekektől kapta Bundula József mélykúti tanító az 1960-as évek elején, mivel közismert volt róla, hogy gyűjti a régiségeket. A tanító úr később, 1973-ban Bajára költözött, neve Borszékire változott. Bevitte a bajai múzeumba, de ott nem ismerték fel a tárgy jelentőségét. Az 1980-as évek elején Budapesten, a Magyar Nemzeti Múzeumban azonosították az idézőbillogot, s vásárolták meg bajai tulajdonosától.

Lássuk hát, hogy az írott források miként tárják eléink a falu újkori történetét! Érdemi információk csak az utóbbi ötszáz

évből vannak, minden ezt megelőző időkre vonatkozó feltevés egyelőre többnyire bizonyíthatatlan spekuláció.

A török megszállás első évtizedeiben Mélykút környéke elnéptelenedett. Az 1500-as évek közepétől azonban kezdett benépesedni ez a terület elsősorban balkáni eredetű népcsoportok betelepülése által, akik itt könnyebb életet reméltek, mint ahonnan jöttek (bár ott is török megszállás alatt éltek). Az 1572. évi összeírás szerint szerb lakói voltak Mélykútnak is. A bajai náhije 29 lakott helyéből mindössze 3 volt magyar. A betelepülő balkáni népesség azonban nem volt egységes. Többségében szerbek (akiket a magyarok rácoknak neveztek) érkeztek, de mellettük jöttek vlachok (akiket a magyarok oláhoknak neveztek). 1578-ban a török adódefter írta Mélykutat lakott településnek és 14 adófizetőt vett számba (ami azt jelenti, hogy ebben az időben közel másfélszáz lakosa lehetett a falunak). 1580-82-ben ugyanennyi adófizetőt írtak össze. 1590-91-ben 25 volt az összeírt adófizető.

Ismertek – részben – a lakók nevei is 1570 körül, illetve 1578-ban. Csupa idegen hangzású név: Ognan Vuk, Manojlo Isztrahne, Bogoja Szubota, Vihrin Milos, Vukdrag Isztajka és hasonlók. Ez a csekélyke – feltehetően zömmel szerb – lakosság azonban a század végén valószínűleg elhagyta a települést a háborúsodások következtében.

1592 után már nem állnak rendelkezésünkre defterek, így az 1600-as évek eleje fehér folt Észak-Bácska történetében. Azt azonban tudjuk, hogy Mélykút akkor is lakott, sőt néhány lakosának neve is fennmaradt: Nicolaus Evitovaczi, Petrus Alaga, Vrano Merkovic.

Esterházy Miklós nádor 1637-ben elajándékozta Mélykút possessiót, amely tény lakott helyre utal, de a lakosok számáról, nemzetiségéről nem történt említés. Az mindenestre némi támpontul szolgálhat, hogy 1649-ben a belgrádi ferences püspök bérmaútnján Mélykutat is felkereste és 129 személynek szolgáltatva ki a szentséget.

Ibrisimovics püspök ekkor a következő településeken járt (haladási sorrendben): Gyöngyös, Jászberény, Kecskemét, Szeged, Martonos, Bajmok, Jankovác, Mélykút, Szántova, Zombor, Gara, Béreg, Kolcut, Monostorszegh, Bács-Bukin. Feltűnő és elgondolkodtató, hogy ilyen nagy terü-

letet bejárva miért ilyen kevés településre látogatott el, és miért pont ezekre? Dudás Gyula több mint száz éve a vármegyei monográfiájában arra hívja fel a figyelmet, hogy ezek a meglátogatott települések a karlócai béke (1699) után szláv településekként voltak ismertek, és az itt szolgáltatot teljesítő lelkészek is mind a bosnyák ferences rendtartományból kikerült szláv anyanyelvűek voltak. Vagyis nagy valószínűséggel ezen települések lakói is szláv eredetűek kellett hogy legyenek. Ezért a magyarul nem tudó Ibrisimovics püspök csak azokon a településeken járt, ahol a lakosság nagy része beszélte a szláv nyelvet.

A 17. század utolsó negyede az errefelé lakók számára maga a borzalom volt. Hadak jöttek, hadak mentek. Nem is lehetett tudni, hogy ki volt rosszabb: a török vagy a német zsoldos? Egymással vetélkedve pusztítottak embert, állatot; dúltak fel házakat, földeket. A maradék lakosság – ha módja volt rá – menekült. Így aztán hol lakott, hol lakatlan településnek mondták Mélykutat. 1699-ben 21 adófizetője volt a falunak.

Az 1700-as évek elején a török és a zsoldos katonák után a Rákóczihoz tartozó magyarok is segítettek vidékünk feldúlásában. Mélykút környéke nemigen rokon-szenvezett a kurucokkal, így hát elkerülhetetlen volt a bosszú következménye. Ezért nem meglepő, hogy Mélykút nevével sem az 1715-ös, sem az 1720-as összeírásban nem találkozhatunk.

A törökök kiűzése és a Rákóczi-felkelés leverése után kezdődhetett egy viszonylag nyugalmas élet. Mélykút környékét a Czobor család kapta meg, miután megfelelően igazolni tudták jogosultságukat, s a fegyverválság díját is ki tudták fizetni. 1724-ben még lakatlan helyként említették. Egy 1729-ben kelt oklevél viszont már pagusnak, azaz falunak, tehát lakott helynek nevezte Mélykutat. Ettől fogva tekinthető folyamatosan lakott településnek a falu.

Mélykút urbáriuma az 1770-es évek elején felsorolja a „szabad menetelű jobbagy”-okat. Összességében igen kevés a magyar nevek között a szlovák. A szlovák eredetű nevek: Bencsik, Hován, Hugyik, Novák, Odrobina.

Az 1823-as Conscriptio Animarum Mélykutiensium, azaz Mélykút lakosainak összeírása felvilágosítást ad az akkori lakosok neveiről, a mélykúti utcanevekről. Sok ma is előforduló magyar nevet lehet benne

olvasni: Bálint, Bognár, Deák, Illés, Figura, Hegedűs, Mészáros, Nagy, Szerencsés. Sok a ma már ismeretlen név: Bodó, Böjtös, Homolya, Legárd, Sendula, Vonya. És még több a ma is meglévő szlovák eredetű vezetéknev: Novák, Odrobina, Rasztik, Veverka.

Vagyis 1770 és 1823 között kellett lennie egy nagyobb arányú szlovák betelepülésnek. Ez összecseng történetírásunk azon megállapításával, hogy a szlovák betelepülés az 1600-as évek végétől mintegy kétszáz éven át tartott. Az első hullámokban még nem jutottak le az Alföld déli részére, előbb a Dunakanyarban, Pest környékén, majd az Alföld északi részén, később délkeleti részén települtek le. A harmadik települési szakban jutottak el a bácskai, bánáti területekre.

Fényes Elek tudós statisztikus 1851-ben megjelent könyvében igen röviden írt Mélykútról, nyilván az innen származó adatok alapján. Ebben az igen szűkszavú, számokkal teletűzdelt leírásban a mi szempontunkból az a lényeg, hogy az 1850-es évek közepén a mélykútiak adatközlése szerint a falut túlnyomórészt magyarok (négyezren), csekély részben (nyolcvanan) zsidók lakták. Szlovákokról szó sem esik, ami nyilván képtelenség.

1865-ben Milosevics Antal és Kövesdi Pál mélykúti jegyzők falujuk történetéről az alábbiakat írták: „A népesítés a legöregebb emberek szobeli adataiból és a még most is fentlétező nevekről ítélve Magyar ország felső megyéiből és a közel fekvő pusztákról eszközöltetett, itt hajdan a magyar és tot nyelv használatott, de jelenleg hála az Istennek itt egy tot ajku embert sem taláthatni, és most már egyedül a magyar nyelv uralkodik.”

Az 1881. évi népszámláláskor Mélykút 7218 lakosából mindössze 3 (!) vallotta magát tótnak, azaz szlováknak.

1896-ban jelent meg Kalocsán Berauer József tanító, karnagy könyve *A Kalocsa-egyházmegyei róm. kath. népiskolák története* címmel. Ebben azt írta Mélykútról, hogy „A tót eredetű lakosok már jórészt megmagyarosodtak, de házi nyelvük még mindig a tót. A gyökeres magyarosodás csak a felállítandó kisededóvótól várható.”

A népszámlálási bevallások alapján 1880 és 1930 között a szlovák anyanyelvűek száma országosan több mint 50%-kal csökkent. Mélykúton 1910-ben a népszámláláskor 8037 lakosból 3 vallotta magát tótnak. 1930-ban 8043 lakosból senki (!) nem volt szlovák a bevallása szerint.

Dr. Tamás Péter mélykúti káplán 1949-ben foglalkozott a falu történetével. A betelepüléssel kapcsolatban az alábbiakat írta:

„A tótokról külön meg kell emlékeznünk. E téren nagy a félreértés, sok a téves nézet. Vannak akik Jánoshalmát és Mélykútot is tót telepnek hajlandók tekinteni. Ez az előbb említett kincstári engedély alapján is kizárt, mert az katolikusoknak és magyaroknak szól. Ezért katolikus magyar településnek kell fölfognunk a két községet hozzávéve a török kor utáni megmaradt délszlávokat s ez a jelen esetben néhány bunyevác család lehet. Ám mindkét községben maradtak jócskán olyanok, akiknek idegen hangzású neve északi szláv, azaz tót. Honnét és mikor kerültek ezek ide? Nyitrából és Árvából jött a legtöbb, de van Turócból, Liptóból és Gömörből való.”

1941-ben 8117 a lakosok száma, és senki nem vallotta szlováknak magát. Országosan 1930 és 1945 között közel 30%-kal csökkent a magukat szlovákoknak vallók száma. Erre a nyelvi értékvesztésre nem könnyű magyarázatot adni, mivel a többi magyarországi nemzeti és etnikai kisebbség körében nem következett be ehhez hasonló változás.

Fenyő Miksa 1964-66 között írt önéletrajzának *Mélykút, a világ közepe* című fejezetében így vélekedett a betelepülőkről: „Az persze eszébe sem jutott, hogy abban a tudós műben, mely Magyarország vármegyéiről és városairól megjelent, utánalapozzon megyéje történetének, holott abból megtudhatta volna, hogy honnan van falujában az a sok tót hangzású név: az Árvai Tótok, Misákok, Novákok, Krizsákok s hasonló, akik nagyot bámultak volna, derék magyarok, ha megtudják, amit én is csak későn tudtam meg, hogy a törökök kitarodása után tót telepeseke keveredtek itt a tiszta magyarsággal, és váltak maguk is tiszta magyarrá.” (Itt Fenyő a harmadik elemi iskolai földrajz füzetére orrol, amiért az megemlíti Jankovácot, de hallgat Mélykútról.)

Nézzük meg, hogy a nyelvészet, mint tudomány, tud-e nekünk valamit mondani Mélykút betelepülését illetően?

A mélykúti népnyelvnek a hang- és alaktani jelenségei, továbbá valódi tájszavai együttesen arról vallanak, hogy Mélykút alapítóinak többsége a 18. században valószínűleg az észak-dunai nyelvjárástípus keleti, délkeleti tájáról települt át, kisebb csoportjai esetleg a Dunakanyar azon környékéről költöztek át, amely dialektológiai szempontból átmenetet képez a déli palóc nyelvjárástípusnak Pest megye északi részére eső területével. Ami igen érdekes: Mélykút a nyelvészek szerint nyelvjárássziget, vagyis a beszélt nyelve jelentősen különbözik a környékbeli településektől. Szintén érdekes, hogy legközelebb

Dávodon beszélnek úgy az emberek, mint Mélykúton, s ebből arra lehet következtetni: Mélykút és Dávod valószínűleg azonos helyről települt be.

Több mint elgondolkodtató, hogy a falu mai lakóinak jelentős hányada (harmada?, negyede?) szlovák eredetű vezetéknevet visel: Barcsák, Bata, Bencsik, Bircsák, Bleszák, Brecska, Csanyik, Dabis, Dora, Doszkocs, Doszpod, Dubec, Gajdos, Gavlik, Gelányi, Geleta, Goczol, Gregus, Grizák, Gyetvai, Habina, Halla, Holka, Hovány, Jacsá, Kopcsek, Krizsán, Kucsera, Kuris, Lajkó, Lipka, Lojek, Malustyik, Matus, Novák, Novok, Odrobina, Paska, Peták, Rapavi, Rasztik, Sere, Subák, Sztanik, Sztarovics, Szvetnik, Tancsik, Turcsány, Vancsik, Veverka, Végel, Vismeg, Vlasics.

Ma is sok olyan, magyarnak tartott vezetéknevel találkozhatunk Mélykúton, amelyek földrajzi névből származnak, s amely nevek azokra a helyekre utalnak, ahonnan a betelepülők jöhettek: Almási, Bényi, Bozóki, Ceglédi, Cseke, Csorba, Gömöri, Komáromi, Körmöczi, Kövesdi, Kőrösi, Lasancz, Miskolci, Sári, Tokodi, Váci. Hogy ezen emberek ősei magyarként vagy szlovákként jöttek Mélykútra, azt az esetek túlnyomó többségében ma már megmondani nem lehet.

Nem értem ennek a tökéletes asszimilációnak az okát. Persze hogy volt a mindenkori magyar kormányzat részéről hol szelídebb, hol erőszakosabb asszimilációra készítő nyomás. Különösen igaz ez a kiegyezés (1867) és az első világháború (1914) közötti időszakra. De mégis... Ugyanezen teher alatt éltek a közeli Csávolyon a bunyevácok, Miskén a szlovákok, Hajóson a németek. Ők miért nem hagyták veszni örökségüket?

Mindezek előrebocsátása után – véleményem szerint – Mélykút döntően szlovák etnikumú betelepülőkkel népesült be a török kiűzése utáni évszázadban, vagyis az 1700-as években, elsősorban az évszázad vége felé. A szlovákok a legszegényebb megyékből jöttek: Árva, Bars, Liptó, Nyitra, Trencsén, Turóc és Szepes megyékből. A 18. század első harmadában Dunántúlon előbb a Bakony, a Gerecse, a Pilis, a Vértes területén telepedtek meg, többségük katolikus vallást követve. Ezek a telepések már akkor is beszélték a magyar nyelvet, hiszen a Magyar Királyság területéről jöttek. Innen jöhettek aztán pár évtized múlva Mélykútra. Nem telt el egy évszázad, s már megtagadva őseiket, hagyományait, magyarnak vallották magukat. Mára a nevükön kívül alig árulkodik valami a származásukról.

Dr. Rauzs József

Igaz örténetek egy tanyai iskola életéből

„Akitől nincs messze az élet határa, / Nem előre szeret nézni, hanem hátra.” (Petőfi Sándor: A téli esték)

1955 szeptemberétől az 1960/61-es tanév végéig feleségemmel a Mátételke-majori Áll. Általános Iskolában tanítottunk. Ketten oktattuk nyolc osztály tanulóit. Feleségem az alsósokat, én a felsősöket. Átlag 30-45 tanulóval foglalkoztunk. Az alsósok többen, a felsősök kevesebben voltak.

Eredetileg az iskola Ilkamajorban volt, egy nagy tanyaépületet alakítottak át erre a célra. Mi már a Mátételki Állami Gazdaság központjában létesített épületben kezdtük oktató-nevelő munkánkat. Az iskolások harmada-negyede a központban lakott, a többi a környező tanyaokról járt be naponta az iskolába pontosan, az időjárás nehézségeket, a dülömtak sarát, porát legyőzve.

Ha valaki ma a számunkra feledhetetlen pedagógiai élményeket nyújtó iskola helyét akarná megtekinteni, könnyen megtehetné. Bajától egyenes műút vezet Bácsbokodra. A községen áthaladva, 5-6 km megtétele után balra egy bekötőút vezet a volt gazdaság központjába. Onnan már csak 200-300 métert kellene leküzdenie. De hiába keresné az iskolát, a szeszyárat, az emeletes lakásokat. Nincsenek többé. A mi emlékezetünkben azonban él az iskola. Tudom, hogy az ott tanult gyerekek és szülei is szívesen gondolnak vissza azokra az évekre.

Iskolafűtők

Az iskola az állami gazdaság központjában állt. Egy régi istállót alakítottak át erre a célra, hogy az ott dolgozók gyermekeinek ne kelljen a távoli falu iskolájába járniuk.

A gazdaság igazgatja, de minden vezetője is támogatta az ott tanítók munkáját, de nem adhatott közvetlenül egy fillért sem az iskola részére. Iskolára, oktatásra – bármennyi is jutott az állami költségvetésből – mindig, minden korban kevésnek bizonyult a pénz. Ezért ebben az iskolában a takarítást is, meg a fűtést is a nagyobb gyerekek végezték példás szorgalommal, pontossággal.

Három testvér látta el sokáig a fűtői teendőket is: Feri, Jani és Jóska. Ők az iskolától 2,5-3 kilométerre laktak egy majorban. On-

nan gyalogoltak be naponta. Nem féltek a melegtől, az esőtől, a hideg szélről, a téli zimankótól és a csizmát is lehúzó sártól. Pontosak voltak, pedig otthon órájuk sem volt. A pontosság úgy értendő, hogy soha el nem késtek. Inkább előbb, mint később. Néha már éjfél után 3-4 órakor megérkeztek az iskolába. Édesapjuk állapította meg az időt a Hold állása és a virradat alapján. Ha elszámította magát, akkor bizony nagyon korán jöttek az iskolába a fiai, de olyan nem fordult elő, hogy elkéstek volna.

Gyalogoltak 30 percet reggel sötétben, sárban, hidegben, de jöttek. Útjuk a szeszyár mellett vezetett el, mely akkor még működött, később pedig gőzt termelt egy

melléküzem számára. Szóval a kazánház mellett jöttek, s minden reggel hoztak onnan néhány darab feketén csillogó szenet, hogy az iskolai kályha nagyobb meleget adjon. Tudta ezt a fűtő is, az éjjeliőr is, de sohasem szóltak nekik érte. Azt hiszem, még segítettek is őket az iskolai szénkészlet ilyen módon való gyarapításában.

Szakértően kitisztították a kályhákat, tüzet raktak mindkét teremben. Egy nagy lavórban vizet tettek a kályha tetejére. Amikor az már jól megmelegedett, megmosakodtak, majd a padlóra terítették a gyékényszőnyeget, s lefeküdtek aludni egyet, amíg kis társaik meg nem érkeztek a jól fűtött tantermekbe.

Járdaépítés

Ez is ott történt, az állami gazdaság központjában lévő iskolában. Átalakították a göbolyistállót. Két tantermet, szertárt, szeneskamrárt és szép lakást is létesítettek belőle. Be is kerítették szépen magas drótkerítéssel. Az udvarban egy nyújtót is felállítottak, hogy kapaszkodjanak, erősödjenek a gyerekek.

Egy valami elmaradt: a kerítéstől az iskola bejáratáig vezető járda megépítése. Biztosan nem futotta már a pénzből. Nem hinném, hogy azt gondolták volna: ha már kilométereket gyalogoltak sárban, akkor azt a 15-20 métert is megtehetik úgy. Mindig támogatást és jóakaratot tapasztaltam a gazdaság vezetői részéről, így csak a pénzhiányra tudok gondolni.

Egy nagy gazdaság területén mindig folyt építkezés. Rengeteg építőanyagot használtak fel. Nem mondhatnám, hogy takarékoskodtak volna, vagy nagyon vigyáztak volna az anyagokra. A gazdaság területe tele volt téglákkal és tégladarabokkal. Viccesen azt szoktam mondani, hogy egy házra való tég-

lát össze lehetne szedni. Persze ez túlzás, de volt benne valami igazság. Ez adta az ötletet a járdaépítéshez.

A mi szemfüles gyerekekkel megbeszéltek, hogy a szanaszét heverő téglákat összegyűjtjük és megépítjük a járdát. Ha nem is lesz olyan szép, mintha mesterek csinálták volna, de legalább az út sarát leverhetik rajta azok, akik az iskolába beérnek. Engedélyt kértünk és kaptunk a gazdaság igazgatójától. A gyerekeink szétrajzottak, rövid időn belül rendelkezésünkre állt az építőanyag. Magam vállaltam a mester szerepét, a nagyobb fiúk meg a segédmunkások teendőit látták el. Feltűnt, hogy időnként igen szép formájú, egészséges, jó nehéz téglákat adtak a kezembe.

– Micsoda pazarlás! – gondoltam magamban. Ezeket is szétszórva hagyták valahol.

Tévedtem, mint később kiderült. Megjelent az „építkezésnél” Feri bácsi, a főagronómus. Ő valamikor egy nagybirtokon volt intéző, s a néha használt kifejezései

nem bírá el a papír. Most azért türtőztette magát, s finoman fogalmazott, amikor meglátta a járdában sorakozó 10-12 samott-téglát. Tar fején az a néhány hajszál égnek állt. Biztosan nem az érdeklődés hozta oda a járdakészítéshez, hanem megmondták neki, hogy a gyerekek túlbuzgóságukban a kazánház mellől is hoztak téglákat. Ott azok ugyanis szépen sorakoztak samottozásra előkészítve. Könnyebb volt hozni a rakásból, mint keresgélni.

Elnézést kértünk, visszavittük az elorozott téglákat. Feri bácsi lehiggadt, meg is bocsátott nekünk. Ezt a későbbi segítségnyújtásaival igazolta is.

A járda jó szolgálatot tett, állta az idők viharait. Sok kicsi láb kopogott rajta egészen addig, míg az iskolát meg nem szüntették. Ezután a buszmegállóig kellett gyalogniuk a gyerekeknek, naponta.

Hogy ez mennyire volt helyes, azt már eldöntötte az idő.

Kovács T. Sándor

Bácskai életrajzi vázlatok

Lugosi Béla

(Lugos, 1883. október 20. – Hollywood, 1956. augusztus 16.)

Ki hinné, hogy az első filmbéli Drakula alakítója Zomborban is játszott, nem is keveset, és biztos, hogy nem pályakezdőként, hanem már neves színészként?

Nevét a hollywoodi skatulya nyomán zárólag a rémfilmekben vállalt alakításával köti össze a köztudat. Számtalan anekdota kering róla, egyik szerint beletébolodott a Drakula-szerepbe, és még odahaza is koporsóban aludt. Ebből semmi sem igaz. Nemeskürty István írta egyik művelődéstörténeti munkájában: „nem tagadta meg múltját és önmagát, a haladás, a humanizmus, az emberi tisztesség híve volt és maradt”, magánéltében szeretetreméltó ember volt.

A lexikonok rendre tévesen közlik adatait. Ezeket itt pontosítjuk: Blaskó Béla néven látta meg a napvilágot Lugoson. Szí-

nészi pályafutása robbanásszerűen indult, amikor 1901-ben lakatossegédként jelentkezett Pesten a Színészegyesület felvételi vizsgájára. A vizsga szünetében a szabadkai színház igazgatója, Pesti Ihász Lajos szerződést ajánlott neki. Az ifjú napokon belül Kalocsán volt, ahol a szabadkai színház a nyári szezont töltötte. A társulat ez év november másodikán Szabadkán Guthy Soma és Rákosi Viktor *Sasok* című vígjátékával nyitotta az évadot, és a főszerepet már a jóképű, nyurga, tizennyolc esztendő Lugosi Béla játszotta a közönség és a kritika tetszésére. Ebben az évben eljátszotta a *Cyrano de Bergerac* címszerepét és Gárdonyi Béza *A bor* című népszínművének főszerepét. Innen Polgár Károly színi társulatához került Beccserekre, majd Zomborban, végül Pécsen játszott. Életé-

nek Zomborban töltött szakaszáról sajnos többet nem tudunk. A budapesti Nemzeti Színházhoz 1912-ben került, ahol Rómeó, Hamlett, Tell Vilmos szerepének megformálásával bízták meg. A világháború végén már ünnepelt moziszínész volt.

A Tanácsköztársaság alatt lelkes agitátor és vezető volt, ezért a bukást követően menekülnie kellett, Hollywoodban kötött ki, ahol csakhamar a némafilmek ismert hősvé tornázta fel magát. Legnagyobb sikerét, Drakulát 1930-ban forgatta, és ettől fogva szinte csak rémfilmekben lépett föl. A széparcú fiatalember a maszkírozás mestere volt, külsejét a szerep követelményeinek megfelelően elcsúfította. Alakításait a szakma ma is fogalomként emlegeti.

(Kalapis Zoltán: *Emlékezzünk régiekről. Zombor, Publikum. 2007.*)

Jurg János

(Apatin, 1898. szeptember 1. – Apatin, 1962. szeptember 3.)

Apatin, Sztapár és Szilágyi monográfusa a bajai tanítóképző friss diplomásaként került 1916-ban Bácsszentivánra, a mai Prigrevicára. Nem sokáig tanítóskodott azonban a németlakta falu elemi iskolájában, hamarosan a harctérre vezényelték, az orosz fronton vett részt az első világháború befejező ütközeteiben, majd részese volt a Tanácsköztársaság létrehozásának. Az itt tanúsított fiatalos heve és lelkesedése nem kerülte el a figyelmet, baloldali múltja kerékkötője lett pályafutásának.

Csak nehezen jutott álláshoz, segédtanító lehetett csak Szivácon, amiben annyi jó is akadt, hogy megismerkedhetett a szinte ugyanakkor a faluba került Szenteleky Kornállal, az irodalmár orvosdoktorral. Együtt

muzsikáltak a Szenteleky által alapított zenekarban. A költő muzsikus barátjának ajánlotta *Az életem* című, a *Sziváci Élet* hasábjain 1923-ban megjelent versét, amelyben a falusi élet rájuk váró sivárságát, ürességét, keserűségét, szomorúságát vetítette elő.

Jurg János közben Szegeden tökéletesítette német és magyar tudását, Zágrábban éneket, Dortmundban kézimunkát tanult. E két tárgyat tanította, miután átkerült az apatini polgári iskolába. A második világháborút követően ugyancsak Apatinban tanított, a magyar tannyelvű általános iskolában, 1955-ben vonult nyugdíjba. Pedagógusi munkája mellett kitűnő helytörténészé képpezte magát. A német, osztrák, magyar és jugoszláv levéltári kutatásai nyomán 1940-

ben kiadta Apatin város több mint 300 oldalas monográfiáját. Az ő munkája a *Stapar i staparci u XVIII veku (Sztapár és a sztapariak a XVIII. században)* című, 1938-ban kiadott monográfia, és az élete vége felé Szilágyiról írt, kéziratban maradt falutörténete, az *Egy telepés község története (1961)*.

Helytörténeti munkássága mellett német nyelvkönyvet is írt a polgári iskolák számára, 1928-ban pedig saját kiadásában időszakos vicclapot indított *Die Lüge (Hazugság)* címmel. Emlékét Pogány Károly idézte meg Apatin iskolatörténetében, de ez az 1986-ban elkészült munka is kéziratban maradt.

(Kalapis Zoltán: *Emlékezzünk régiekről. Zombor, Publikum. 2007.*)

Válogatta: Jász Anikó

Védendő védtelenek: a gímszarvas

Az ősmondákban mitikus és kultikus tulajdonságaival felruházott szarvas már évezredek óta különleges jelentőséggel bír életünkben. Kézai Simon krónikája szerint Hunor és Magor a világító agancsú csodaszarvast üzve-követve jutott a Meotisz folyó mocsaraiba: előbbi leszármazottai lettek

a hunok, utóbbié a magyarok. Anonymus *Gesta Hungarorum*-ában Bars vezér is nyomába eredt a szarvasnak: „Mikor a Garam folyó mellett lovagoltak, egy szarvas futásnak eredt előttük, és nekivágott a hegyetőknek. Bors nagy sebesen üzöbe fogta, és a hegyormon lenyilazta. Majd midőn azokat

a hegyeket ott körös-körül szemügyre vette, az a gondolata támadt, hogy várat épít ott.” A motívum többször felbukkan még a középkori krónikákban, de előjön a csillagászatban és a néphagyományban is. Arany János *Buda halála* című eposzának hatodik éneke a csodaszarvas regéje. Előzőek alap-

ján nem meglepő, hogy napjaink vadászai továbbra is a csodaszarvast várják, és szívesen vállalkoznak egy-egy kapitális trófeájú példány elejtésére.

A szarvasfélék (Cervidae) családjába tartozó gímszarvas (*Cervus elaphus*) hazánk erdősült területein általánosan elterjedt, legnagyobb egyedsűrűséggel a Dunántúl délnyugati részén és az Északi-középhegységben fordul elő. Baja közelében jelentős számban él a Duna mentén, Gemencen és Béda-Karapancsán, továbbá az erdőtelepítések nyomán benépesítette a városunktól északkeletre elterülő Illancsot. A bikának nevezett hímek hossza 170-245, marmagassága 110-150, míg a tehénnek nevezett nőstényeknél hasonló sorrendben ugyanez 145-200, valamint 100-130 centiméter (szaporulatukat a nemtől függően ünőnek vagy bikaborjúnak nevezik). Az élőhely adottságok befolyásolják testméreteiket és a szarvas értékét meghatározó trófea – az agancs – minőségét. Böröczky Kornél, a jeles vadászati vezető könyvében az alábbiak szerint jellemezte ebből a szempontból vidékünket: „Gemenc sose volt arra jó, hogy itt világrekordok szülessenek, de arra igen, hogy nagyon sok, nagyon jó minőségű bika éveken keresztül sorozatosan terítékre kerüljön.” (*Gemencről Gemencig. Emlékkönyv*. Budapest, 1995, 60. oldal). A bikák kifejlett testméreteiket 5-6, a nőstények 3-4 éves korukra érik el (a kora az állatok külleme is változik). A fiatalok 1,5 éves korukra válnak ivaréretté: közülük a tehének nagy része már vemhes lesz, azonban az ilyen idős bikák még csak távolról figyelhetik fajuk szaporodással összefüggő mozgalmasságát. A gímszarvasok szőrzete nyáron rövidebb, télen hosszabb; színe a barna, a rozsdavörös és a szürke sajátságos keveréke, a hasoldalán kissé fehéres. A szaporulat háta előzők mellett fehér pettyes. A szarvasbikák minden évben tél végén, tavasz elején hullajtják el agancsukat, amelynek jellemzői (súly, méret, ágyszám, terpesztés, az esztétikai megjelenést fokozó gyöngyözés stb.) a szakemberek számára fontos adatokat szolgáltatnak a területen élő állományról, de az élőhelyről is. A koponyán a tő hamarosan fejlődésnek-növekedésnek indul, és az állat 4-5 hónap alatt új agancsot – a korától függően akár 15 kilogramm tömegűt is – rak fel. Eközben az agancsot véreerekkel gazdagon behálózott, érzékeny és sérülékeny finom bőr (barkának, hancsának mondják) borítja. Méreteit elérve és az ásványi anyagok beépülésével keménnyé válik, elhal rajta a barka, amelyet a bika bokrokhoz és fákhoz

dörzsölve igyekszik eltávolítani. Az egyéves kort betöltött bikát szeptemberre kifejlődött agancsának alakja alapján nyársasnak nevezik, az idősebb korúaké formáját és méreteit tekintve jóval bonyolultabb. Jellegzetes részei a szemág, a jégág, a középág és ágaival a korona, az idősebb bikáknál a farkas- vagy vendégág. A trófeák értékelését és összehasonlíthatóságát bírálati rendszer teszi lehetővé. Eszerint térségünk néhány ismert kapitális „csodaszarvas” trófeája a következő: az 1891-ben Szálka mellett elejtett bika páratlan 22-es agancsa 228,32 Nadler pontot kapott; az 1946-ban a szerbiai Bezdán és Apatin között lőtt példány ékességét 229,0 Nadler pontra bírálták; az 1986-ban Karapancsán puskavégre került gím trófeája 249,53 Nadler ponttal az akkori világranglista első helyezettje lett.

A tehén mintegy nyolc hónapi vemhesség után május végén, június elején hozza világra egyetlen borját (ritkán kettőt). Ellés előtt elválik csapatától és zavarásmentes, csendes helyet keres. A születés után az anyja által szárazra nyalt utód rövidesen feláll és szopni kezd (az első két hétben ezt általában naponta hat alkalommal teszi meg). Veszély esetén nem szalad el, hanem a földre fekve összehúzza magát, közben mozdulatlaná dermedve igyekszik meglapulni. Nagyjából kéthetes korától fogyaszt növényi táplálékot, ettől kezdve szinte állandóan követi anyját. A gímszarvasok a párzási időszak kivételével ivar szerint elkülönülő csoportokban élnek. A tehének és fiatalabb utódaik csapatát a tapasztalt vezértehén – egy fejlett és jó kondícióban lévő középkorú borjas tehén – vezeti. A nőivarú egyedektől a felnőtt bikák elkülönülnek, közöttük a rangsorrendet leginkább az agancs méretei, az egyedek külleme és agresszivitása határozza meg. Az idősebb bikák gyakran magányosan járnak. A gímszarvas szívesen dagonyázik (a sarat fatörzsekhez dörgölődzve tisztítja le testéről), ennek fontos szerepe van az élőködök elleni küzdelemben, és a nyári hőség idején enyhülést ad. A gemenci árhullámok levonulása utáni szűnyogban igencsak bővelkedő időszakokban a vérszívók elől az állatok olyannyira a vízbe húzódnak, hogy csak ornyílásuk és szemük látszik ki belőle (és a bikák esetében az agancs). További lehetőség az állatok számára menedék keresése a szel tiszításokon.

A gímszarvas fő táplálékai a fűfélék, kedveli a cserjék és fák friss hajtásait, valamint terméseit, télen a fiatalabb fákról lehántott kérget és a rügyeket fogyasztja. Ha teheti, szívesen kivált a mezőgazdasági művelésű területekre, ahol jelentős káro-

kat okoz. Ennek megelőzésére szolgál a vadászterületek vadföldje, az etetők létesítésével történő helyben tartás és a szükséges helyeken a vad mozgásának irányítására, valamint a károk megelőzésére szolgáló védőkerítés. A kérődzőkre jellemzően az állat úgynevezett hiányos fogazattal bír (csak az alsó állkapocsban vannak metszőfogai), összetett gyomra négyüregű: bendő, recés és százzrétű előgyomor, valamint oltógyomor. Érdekességként érdemes megemlíteni az állcsont két szemfogát, amelyet a vadászok gyöngyfognak neveznek, és igencsak megbecsülnek.

A gímszarvas augusztus végétől október elejéig tartó párzási időszakát szarvasbőségnek nevezzük. A bőség alapján megítélhető a bika kora: a fiatalabbak gyakrabban és magasabb hangon, az idősebbek ritkábban és mélyebben hallatják hangjukat. A letisztított, teljes keménységet elért, tekintélyt parancsoló agancsú középkorú, valamint öreg bikák kiválnak csapatukból (ezzel gyakorlatilag azt feloszlatják) és beállnak a tehénekhez, amelyek birtoklásáért megküzdnek egymással. Komolyabb sérülést a harc csak esetenként eredményez, végzetes összecsapást még ritkábban: folyóiratunk 2010. novemberi számában egy utóbbi esetről számoltunk be (csak felelevenítésként: a két bika agancsa összeakadt, majd forgolódás közben az állatok a Kádár-sziget magaspartjáról lezuhanva nyakukat szegték). Megszerzett háreméhez a tulajdonos „másodhegedűsöket” nem enged, csak akkor juthat a véletlen folytán egy-egy szerencsés bika lehetőséghez, ha őt éppen a párzás foglalja le, és közben nem tud a többi tehénre figyelni.

A szarvasokat a bácskai népi időjósok a hideg évszakkal hozza összefüggésbe: Ha összebőgnek, erős (nagy) hideg tél lesz, vagy Ha ősszel nagyon bőgnek, hideg tél lesz (Sinkovits Ferenc: *Bácskai magyar időjósok*. Újvidék, 1997. 64. oldal). A szóhasználatok között is vannak szarvasokkal kapcsolatosak. Nehéz (biztos) helyütt van a szarvas az erdőben, levél a káptalanban – azaz a káptalannál elhelyezett okiratokhoz legalább olyan nehéz hozzájutni, mint a szarvast az erdőben elejteni. A következők önmagukért beszélnek: Döf, mint a szarvas, Nehéz a futó szarvast utolérni, Örül, mint szomju szarvas a forrásnak. (Margalits Ede: *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Budapest, 1896) Úgy néz, mintha én volnék a szarvascsoda – szokás megjegyezni, ha valaki nagyon megbámul bennünket. (O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. Budapest, 1998)

Közelkép egy szarvastehénről és szaporulatáról

Barkás agancsú gemenci gimbikák

A Földünk különböző részein élő szarvasokat már történelmünk korai időszaka óta az ember húsváráért, bőréért és az agancsukból-csontjaikból készített fegyverekért-eszközökért vadássza. Skandinávia és Oroszország távoli vidékeinek nomádjai előzőek mellett a félig domesztikált rénszarvast közlekedésükhöz is igénybe veszik. A sort a szarvasfélék családjának további tagjait

hasznosító más népcsoportok példáival lehetne folytatni, emellett az utóbbi évszázadokban az agancs a trófeavadászok számára egyre kívánatosabbá vált, amelynek megszerzéséért komoly összegeket hajlandók fizetni. A Magyarországon napjainkra túlszaporodott állomány nagyságát (a becslések szerint 1993-ban 54 000, 2010-ben 85 000 gímszarvas élt nálunk) vadgazdálkodási

szempontból indokolt, leginkább az egyes élőhelyek eltartó képességének megfelelő szinten lenne célszerű tartani, ez a természetvédelem oldaláról is kívánatos. Mindezek mellett Gemencen elmondhatjuk: a vidékünkön élő gímszarvas állomány minőségi mutatói Party István, valamint utódja, Böröczky Kornél irányításával kerültek megalapozásra, az utánuk következő vadászati vezetők tevékenységének eredményei pedig méltó módon viszik tovább örökségüket és tükrözik az elődök törekvéseit.

Dr. Nebojszki László

Bögéshez készülődő bika a Bundás-hókonyban, a Pandúr-szigeten

A Kádár-Dunánál a tehéncsapat nappal is elömerészkedik az erdő sűrűjéből

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**